

افغانان څه ډول ډيموکراسۍ ته اړتيا لري؟

ليکوال: پوهاند حبيب الرحمن هاله
ژباړن: محمد اکبر نيازی

افغانان څه ډول ډېموکراسۍ ته اړتيا لري؟

ليکوال:

پوهاند حبيب الرحمن هاله

ژباړن:

محمد اکبر نيازی

۱۳۹۴ ل کال

کتاب پېژندنه:

- د کتاب نوم: افغانان څه ډول ډېموکراسۍ ته اړتیا لري
- ليکوال: پوهاند حبيب الرحمن هاله
- ژباړن: محمد اکبر نيازی
- خپروندی: د افغانستان ملي تحریک، فرهنگي خانګه
- وېبپاڼه: www.melitahrik.com
- کمپوز: ژباړن
- ډيزاين: ضياء ساپی
- پښتۍ ډيزاين: فياض حميد
- چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
- چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م
- د تحریک د خپرونو لړ: (۱۰۳)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوولیت ليکوال پورې اړه لري.

لړلیک

مخ	سرلیک
۱.....	لومړی څپرکی
۱.....	په لودیځ کې د ډېموکراسۍ پیدایښت او وده
۱۴.....	دویم څپرکی
۲۸.....	دریم څپرکی
۴۲.....	څلورم څپرکی
۴۵.....	اسلام او ډېموکراسۍ
۷۰.....	پینځم څپرکی
۷۰.....	افغانستان او د ډېموکراسۍ سیاسي نظام

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كابل د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينګ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملګرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانګه

لومړی څپرکی

په لودیځ کې د ډیموکراسۍ پیدایښت او وده

ډیموکراسۍ له دوه یوناني کلیمو څخه اخیستل شوې چې ډیموس «Demos» د خلکو او کراتوس Kratos د حکومت په مانا سره ده. چې بشپړه مانا یې د خلکو له خوا د خلکو لپاره او پر خلکو حکومت کول دي، دغه کلمه چې د لومړي ځل لپاره په لرغوني یونان کې وکارول شوه، نو د یوداسي حکومت استازیتوب یې کاوو چې په هغې کې خلکو په حکومتي عکس چې د یوې پیاوړې ډلې یا طبقې Elite یا یو مطلقه حاکم Autocrat یا اولیگارشي له خوا څارل کېدله، او د حکومتي چارو په پرمخ بیولو کې یې پراخه ونډه درلوده.

په مختلفو وختونو کې د ډیموکراسۍ تعریف پدې موخه چې داسې فلسفه بیان کړي خو وکولای شي پکې د خلکو حق او واک ورکړل شي له مخکې څخه د ټاکل شویو اهدافو مطابق خپل سیاسي او ټولنیز موسسات مستقیمآ یا د استازيو لخوا وڅاري.

له همدې پلوه ډیموکراسۍ بیلایلي ماناوې لري

— هغه حکومت چې د یو هیواد ټولو وگړو ته په سیاسي تصامیمو او پریکړو کې حق ورکړي؛ او ددې ډول حکومتي نظام په چوکاټ کې د حکمروایۍ د اصل پر اساس اکثریت عمل کوي چې دا ډول یې معمولآ د مستقیمې ډیموکراسۍ په نوم یادېږي.

۲- هغه ډول حکومت چې عام وگړي خپل سياسي تصاميم پخپله نه بلکې د استازو په واسطه ونيسي او د ځان په وړاندې مسئول پخپله گڼل کيږي دا ډول حکومت د ملت د استازيو Representative دغوښتنو پر بنسټ ډيموکراسۍ بلل کيږي.

۳- هغه حکومت چې د اکثریتو حق او صلاحیت د اساسي قانون په محدوده کې د اجرا لپاره کيښودل شي او هدف یې د ځينو فردي او ډله ايزو حقونو لکه: د بیان د ازادۍ حق، د مطبوعاتو د ازادۍ حق، د دين ازادۍ، په ازاده توگه د مذهبي مراسمو ترسره کولو حق او نورو ترلاسه کول وي.

دا ډول حکومتي نظام د لېبرال ډيموکراسۍ يا مشروطي Constitutional په نوم يادېږي.

د فلسفې پر بنسټ ډيموکراسۍ د افرادو د حقونو برابروالي ته درناوی لري او افراد د نورو له منگولو څخه ژغوري.

البته د ډيموکراسۍ په نظام کې هغه وخت په افرادو قيود پلي کيږي کله چې هغوی په مستقيم يا د استازو په واسطه او ياهم ټول اکثریت ددې قانون په تطبيق کې رضایت ښودلی وي او دغه قيود په ټولو باندې په يو ډول پلي شي.

د ډيموکراسۍ نظام د لومړي ځل دپاره د لرغوني يونان په ځينو دولتي ښارونو City States کې رامینځته او په اتن کې خپلې غوره مرحلې ته ورسېد.

پدې ډول مستقيمي ډيموکراسۍ کې د ښار ټول اوسېدونکو پرته له ښځو او غلامانو چې د سياسي حقوقو څخه بې برخې و، په يوځايي توگه

د دولت اجرائیه قوه جوړوله او د اجرائیه قویې دنده به یې په نوبت سره پرمخ بیوله. ښاریان به د قضا د دندې د ترسره کولو او د منصفه هئیت د غړیتوب لپاره د پچې اچولو پر بنسټ ټاکل کېدل، دغه راز ښاریانو د قانون په جوړولو کې په مستقیم او غیر مستقیم ډول برخه اخیستله د ښځو او غلامانو پرته به ټول د ښاري دولت د شورا بالقوه غړي گڼل کېدل، په هغه ځای کې د نن په څیر قوی تفکیک وجود نه درلود.

ټولو ښاریانو به د اجرائیه او مقننه قوې د چارو ترسره کولو واک درلود او ماموران به د خلکو د اسامبلې په وړاندې مسئول گڼل کېدل.

ددې ډول ډیموکراتیک نظام رامینځته کول او پلي کول له دې ریښتینولې څخه سرچینه اخلي چې د یو ښارنفوس په نادره توگه له لس زرو څخه ډیر او ټول به له سیاسي روزنې څخه برخمن وي.

د یونان ډیموکراسۍ یوه لنډه تاریخي پېښه د اتن ډیموکراسۍ د نورو ښکاره ډیموکراسیو په څېر د ایتالیا په آغازین او کلیسایي ښارونو کې د امپراطور او شاهنشاه د فکر په وړاندې مقاومت ونشو کړای او له منځه لاړ.

په منځنیو پېړیو په اروپا کې نظریاتو او افکارو وده وکړه، چې دغو نظریاتو د اروپا د معاصرې غربي ډیموکراسۍ پدیدې ته زمینه برابره کړه، له هغې ډلې څخه یو هم د استازیتوب نظریه وه د طبیعي قوانینو فکرونه «Natural Law» د طبیعي حقونو په نظر «Natural Rights» وده او پرمختگ وکړ.

پدې مانا چې د خلکو حقوق په ځانگړې ډول د خپل برخليک ټاکلو حق لري او څوک يې ورڅخه نشي اخيستلای دغه نظريه د ټولنيز قرارداد له نظريې سره يوځای شوه.

د ټولنيز قرارداد نظريې پر بنسټ حاکمان او خلک د يو قرارداد له لارې چې دوی پکې متقابل مکلفيتونه لري سره يوځای کيږي.

که چيرې د ښار پاچا خپل مسؤليتونه په سمه توگه ترسره نه کړي او ياهم د چا په حقوقو تېری وکړي نو امکان لري چې خلک د واک حق ترې بيرته واخلي او د هغه واک له گدی څخه يې ليرې کړي، چې د قرارداد په اساس يې هغه ته ورکړی دی، دغه نظريه چې د جان لاک لخوا څرگنده شوې وه د انگلستان په پارلماني ډيموکراسۍ يا مشروطه شاهي باندې خورا تاثير واچوو.

دغه موضوع په اجتماعي قرارداد چې د ژان ژاک روسو اثر ده په سمه توگه واضح شوې ده. همدې څېز د متحد ايالاتو او فرانسې انقلاب ته فلسفي قانوني مشروعيت ورکړ.

د امريکا په لويه وچه کې انگليسي کډوالو د پولو شرايطو ته داسې اشاره وکړه چې د فرد په اهميت باندې ډير تينگار وکړي.

دغه امر د ځينو ډلو د اړوندو امتيازاتو د له مينځه وړولامل شو. دغه راز داسې نور عوامل هم د يو ډيموکراتيک سياسي جوړښت د رامینځته کېدو سبب گرځي چې ورسره مدني ازادۍ او فردگرايي هم پرمختګ کوي.

په بل ډول ننۍ ډيموکراتيکې مفکورې تر يوې کچې د اروپا د منځنيو پيريو مفکورو په ځانگړې توگه د ديني، طبيعي مفکورو او مروجو حقوقو

سره ورته والی لري. ډيموکراتيکو فعاليتونو دهغو پاچاهانو په کړنو سره پرمختگ وکړ چې د خپلې مشرۍ په قلمرو کې د سياستونو په پلان کې يې د سياسي او اجتماعي ډلو له خوا د مالياتو د وضع کول شامل کړل. په هغه وخت کې د مختلفو ډلو يوځای کيدل د پارلمان پيدا يښت يا د ننی قانون جوړونې اسامبلې جوړوي.

په عقلايي او اجتماعي ژورو پرمختگونو په ځانگړې توگه د طبيعي حقوقو د موضوع په څرگندېدو او د ژوند په سياسي برابري کې د متحدايالاتو او فرانسې د وگړو د افکارو او انقلابونو ونډه تر نورو ډېر او د نور له لورې وستايل شوه، د يونان ښاري دولت د ډيموکراتيک نظام له نسکورېدو څخه تر ننی پارلماني ډيموکراسۍ پورې د ډيموکراسۍ په څيرنه کې يوه تشه موجوده ده چې موده يې تقريباً دوه زرو کالو پورې رسېږي.

نولسمه او شلمه پېړۍ په هغه نوم پيژندل کيږي چې د ډيموکراسۍ فلسفې په ډيری غربي هيوادونو کې د حکمروايي پر فلسفې غلبه کړې، او د رايې اچونې حقوق، په ازاداه توگه د پارلمان د غړو او اجرائئه قوه رئيس ټاکل د ډيموکراتيکو حکومتونو د مرکزي موسساتو په څېر دی، پدې دوره کې د خلکو ارادې دا توان پيدا کړ چې په خپلواک ډول او پرته له ويرې عواقب بيان کړي.

دغربيانو دغه نظر چې د وگړو مساوي حقوق يوازې د سياسي ډيموکراسۍ له لارې تامينېدای شي د سوسياليستانو او نورو ډلو له چلینج سره مخامخ شو، او ټينگار يې وکړ چې اقتصادي ډيموکراسۍ د

اقتصادي برابری، عامه مالکیت او تولیدی وسایل چې اقتصادي بنسټونه دي سياسي د ډيموکراسۍ د ټينګښت سبب ګرځي.

د ډيموکراسۍ شرطونه

د ډيموکراسۍ د پورتنیو ډولونو لپاره بيلابيل شرايط وجود لري او پرته له دې شرطونو نشو کولای چې هره يوه يې پخپل ځای وکاروو، ځکه دا يو طبيعي امر دی چې د مستقيمي ډيموکراسۍ د پکار وړنې شرايط د نفوسو يو کوچنی او نسبتاً متجانس جوړښت دی. او د پارلماني ډيموکراسۍ پکار وړنې شرايط يې د لوی، پراخ او غيرمتجانس نفوس او د ځانګيزې (تخصیصې) پوهې منل دي.

هر هيواد د خپل ټولنيز پرمختګ له مرحلې سره يوې متناسبې او يو ډول ډيموکراسۍ ته اړتيا لري په يوه هيواد يا ټولنه کې د هغې سره متناسبې ډيموکراسۍ پرته په بل ډول ډيموکراسۍ ټينګار کول بې گټې وي.

لکه په اوسني افغانستان کې چې د شوروي اتحاد د تيري څخه وړاندې په منځنيو پير يو کې د قبيلوي نظام سره نښلول شوی ؤ، د ډول ډول لاسوهنو او مختلفو هيوادونو ته له مهاجرت سره يې نفوس غيرمشابه شو. او ددې لپاره کولای شو د پرمختللي لوديځې ډيموکراسۍ څخه گټه پورته کړو.

د ملل متحد د استازيو ناکامي لامل هم همدا ؤ. نو اړينه ده چې د هر هيواد لپاره بايد د هيواد هر ډول شرايطو سره سمه يو ډول ځانګړې ډيموکراسۍ پلي شي.

د افغانستان لپاره هم اوسنیو سختو او ځانگړو شرایطو ته په کتو سره یو ډول ډیموکراسۍ طرح او د میکانیزم سره سمه پلي شي. امکان لري چې ټول پدې سره همغږی وي چې له کومې لارې کولای شو یوه وروسته پاتې او کوچنۍ ډله ډیموکراتیکه کړو او یا وغواړو دغه نظر په یوه پراخ سازمان پلي کړو.

دڅپرني له اصولي او قانوني لارې څخه په گټې اخیستنې یې د پلي کولو هڅې پیلوو. د یو پراخ سازمان شرایط د ډیموکراتیک نظام سره یا هم د استازو له خوا د حکومت رامنځته کوونکي دي، نه د هغې ډیموکراسۍ پکارورنه چې په یوه متجانسه او کوچنۍ ډله د پلي کېدو وړ وي.

ټاکنې او استازیتوب پخپل ذات دوه پیچلې موضوعگانې دي د یوې ډلې استازیتوب له یوې خوا دا غښتلې ځانگړتیا لري چې استازیتوب باید وکړای شي ځان د ځینو ډلو له غړو سره مشابه او له ځینو یې ځان پورته وگڼي، پدې مانا چې هم خپلې اړتیاوې او هم د نورو په پام کې ونیسي خو له قانوني پلوه یو شخص هغه وخت د نورو استازي ټاکل کېږي چې خپله د وکیل کړنې د موکلانو سره تړاو ولري. همدا کړنې باید موکلان سره یوځای کړي او د پورتنۍ دریمې مانا له پلوه یو شخص ته د واک ورکولو یا نه ورکولو سره کولای شي د نورو د گټو وکالت وکړي، په ډیموکراتیک استازیتوب کې دا اړینه نه ده چې په پورتنۍ مانا دلالت وکړي. د مقننه قوې ټاکل شوی غړی باید د هغه چا له خوا چې رایه یې ورکړې او یا هغه چا چې رایه یې نه ده ورکړې ترمینځ توپیر ونه کړي او داسې فکر وکړي چې فلاني کسانو دی بریالیتوب ته رسولی دی.

ټاکل شوی غړی باید هغه موکلانو چې ترمینځ چې د ته یې رایه ورکړې یووالی رامینځته کړي. مونږ باید د داسې کړنو اخلاقي مسئولیت په غاړه وانه خلو چې هغه چا له خوا ترسره شوی وي چې زموږ استازیتوب کوي ځکه مونږ ددې لپاره خپله رایه ورکړې چې دی له مونږ څخه بر دی او زموږ استازیتوب کولای شي.

سیاسي استازیتوب د پورتنۍ دریمې مانا پر بنسټ له نږدې او لېرې گټو څخه هم وکالت دی.

داسې فکر کیږي چې یو سیاسي استازی دنده لري خو د خپلو موکلانو او د ټولو وگړو د گټو ساتنه وکړي حتا د یوې کوچنۍ ډلې چې د ده په ټاکنه کې یې برخه هم نه وي اخیستې. پر همدې بنسټ په افریقا کې د مقننه قواوو استعمار د والي له خوا نوماند کیږي خو د محلي نفوسو چې په ټاکنو کې هیڅ برخه نلري هم استازیتوب وکړي،

دغه موضوع د ډیموکراسۍ له پلوه د یوه گوندي نظام سره د پرتله کولو وړ ده ځکه چې د اقتدار پر سره گوند خلکو ته بلنه ورکوي خو د دوی د گوند نوماند شوي شخص ته رایه ورکړي. او ترڅنګ یې دا توپیر نه کوي چې دغه استازی په کوم شوق او ذوق د خپلو موکلانو د گټو ساتنه کوي خو دغه عمل ډیموکراتیک استازیتوب نه گڼل کیږي ځکه چې ټاکوونکو د همدې استازي په ټاکلو کې هیڅ ونډه نه درلوده.

د ډیموکراسۍ دغه نظر نشي کولای څو سرپرستي بشپړه کړي او پدې کې د ردولو د شونیتا ترڅنګ په خپلواک ډول د نوماندۍ اجازه هم شته. دهیواد د ټولو اتباعو له خوا د اوسنیو استازو ردول او ټاکل په یوه ټوله ایزې ډیموکراسۍ (mass Democracy) سره ترسره کېدای شي، د

ډيموکراتيک استازيتوب د مسئوليت مفاهيم له ټاکنو سره ډيره نږدې اړيکه لري له هغه ځايه چې د استازو ټاکنې له ډېرې مودې وروسته ترسره کېږي نو دوی مجبورېږي چې د خپل وکالت د ساتنې لپاره د خپلو تجربو او اړتياوو سره سم د موکلانو په خوښه کارونه ترسره کړي خو د هغوی په زړه کې خپله مينه پيدا او ځان پلوي يې کړي.

ډيموکراسۍ او د خلکو حکمروايي:

دا ويل کېږي چې په يو ډيموکراتيک نظام کې د خلکو اراده حاکمه وي مگر ادعا کېږي چې په يو ډيموکراتيک نظام کې مشري د اکثرينو حق ده، خو ايا دا شونې ده چې يو بيوزله اکثریت په يو غني او شتمن اقليت مشري (حکومت) وکړي؟

په ډيموکراتيک نظام کې د خلکو د ارادې د خپلواکيت خبرې کېږي خو ايا په رېښتيا سره هم په ډيموکراتيک نظام کې خلک د ارادې د خپلواکيت څخه برخمن دي؟

ددې ډيره شونتيا ده، چې د يوې ټولني يا ټاکنيزې حوزې خلک د نالوستۍ، بې علاقگۍ، گوندي او نورو خصوصياتو له مخې د چاپيريال د دندو په ويشنه کې يو ډول او ځانگړې اراده ونلري. کيدای شي هغوی د داسې لارو او پاليسو له لارې هوکړې ته ورسېږي چې ټول پکې ځان گډ احساس کړي او يا هم په هيواد کې د يو ستر ناورين د رامینځته کيدو پر وخت په ډله ايزه توگه ټول د هغه د لمنځه وړلو لپاره ځان مکلف او له تينبنتې پرته پکې ځان احساس کړي دا خبره د دوی دشخصي گټو په نظر کې نيولو سره يو ډول اراده هغه هم ټوله ايزه اراده رامینځته کوي.

که څه هم پداسې حالاتو کې د ټوله ایزې ارادې خبرې په ځای وي، خو بیا هم حالات دومره لنډ او تنگ دي چې نشو کولای په بشپړه توګه د یو دیموکراتیک حکومت عمومي تیورۍ جوړه کړو.

انسان هغه وخت د ټوله ایزې ارادې، تصمیم او عمل په اړه خبرې کولای شي چې وګړو ته په ځانګړې توګه هغه چاته چې د ټولني په استازیتوب واک ورکړل شوی وي او خپلواک وي.

پدې مانا که چیرې وویل شي (پارلمان پریکړه کړې ....) که قوانین دا څرګنده کړي چې څوک د پارلمان غړي جوړیدای شي او د کومو لارو او کړنو په ترسره کولو سره د پارلمان په پریکړو کې ارزښتناکه ونډه درلودای شي ترڅو په وسیله یې پارلمان ته د منسوبیدو لپاره د خلکو په مینځ کې اعتبار او قانونیت پیدا کړي.

ایا نور اصول او لارښوونې شته چې پر بنسټ یې وویل شي چې وګړي یوازې په ټاکنو کې د رایې اچوونې، د اکثریتو لارو د اصل په پلي کولو او ټولپوښتنو سره د ارادې او عمل څرګندونه کولای شي؟

البته په یوه ټولنه کې ددې اصل په پلي کولو سره چې په مختلفو طریقو د خلکو رایې اچوونه او په ټاکنیزو حوزو کې له بیلابیلو لارو څخه په ګټې اخیستنې سره مختلفې پایلې ترلاسه کیږي چې هر یوه یې پخپله قانوني محدوده کې د خلکو ارادې څرګندولای شي.

د دیموکراسۍ د پلي کولو مدعیان پدې اند دي چې په اړوندو ټولنو کې ټولو چارو ته د خلکو یا ملي ارادې له مخې پاملرنه کیږي مګر دغه ادعا یوازې په تخېلي نړۍ کې وجود لري. د سرمایه داري نظام سیاسي

ډيموکراسۍ د ځان لپاره يوه لار لټوي چې د واکمنو پر غوښتنو راڅرخي په واقعيت کې دا خبرې د پانگوالو د گټو پر محور راڅرخېږي.

سرمایه داران او واکمن يوازې د خپلو شخصي گټو په اړه فکر کوي او دې موخې ته درسيډو لپاره په هر لازم وخت او ځای کې له خپل ځواک څخه ناوړه گټه پورته او د خلکو د تېښتې لپاره د سرمايه دارانو او واکمنو اراده د ماتريالېستانو (د خلکو او ملت ارادې) لمنځه وړي په واقعيت کې تاريخي ماترياليزم په سمه ده او وايي:

ځواکمنه طبقه په ټولنيز نظام حکومت «مشري» کوي او دا مشري د دوی په گټه او د نورو په زيان وي، دا خبرې په هغو ټولنو کې چې د کار محراق يې مادي فکرونه جوړوي او له هغه ځای څخه د معنوي او اخلاقي فکرونو بوی هم نه راځي صدق کوي.

واکمن د خپلواکو ټاکنو، پارلماني حکومت، اساسي قانون او نورو مختلفو سازمانونو ترشا د خپلو گټو د ترلاسه کولو لپاره ډول ډول ناوړه کړنې ترسره کوي. خو دا بې خبره او خوش باوره ولس دهمدې واکمنو په ښکاره قانوني کړنو تل غولېدلي او په هغوی کې يې دا فکر له منځه وړی چې واکمن خپل ولس ته د ژوند د هوساينې اړوند د اړتيا وړ وسايلو، خپل هيواد او ولس ته ژوند د اسانتياوو برابرولو په لټه او فکر کې نه دي.

د اخلاقي، اداري، جنسي، رشوت، اختلاس، تقلب، وژنې او نور فسادونه په سياسي يا اقتصادي ډيموکراسۍ لرونکو هيوادونو کې د واکمنو له شخصيتونو څخه پرده پورته کوي او دا ثابتوي چې خپلواکۍ او ډيموکراسۍ لا تراوسه هم تخيلي بڼه اعتبار لري چې لاسرسی ورته خيالي، ناشونی او لیونتوب ده.

د لېبرال ډيموکراسۍ د سرمايه دارانو په افکارو کې تر يوې کچې د فاشيستي انگيزو څرک لگېږي، او په تاريخ کې يې تر ټولو مهم عمل د امريکا متحده ايالاتو د پخواني رئيس جمهور جان کيندي وژنه وه. دامريکا سرمايه داري نظام هغه سوله ايزې لارې چې کيندي په پام کې نيولې وې له خپلو حالتو سره سمې نه ليدلې له همدې کبله يې هغه ونه منلې. ځکه هغه گامونه چې کيندي د بې نظمۍ د کمښت او د نړيوالې بې اعتمادۍ په برخه کې پورته کول بيلابيل مرگونې او جگړه ايزې وسلې ته اړتيا وه او ددې اړتيا د بشپړلو پرمهال به يې په توليد کې کموالی مينځته راتلو چې د کمښت په صورت کې به د وسلې جوړونې په فابريکو کې د سرمايه دارانو سرمايه گذاري هم په څرگند ډول بې سرنوشتي کيدله له يوې خوا په خپلسري ډول د وسلې خرڅونه په عوايدو کې کموالی او له بلې خوا هغوی له کيندي سره د دښمنۍ لپاره وهڅول شول چې د همدې دښمنۍ په زياتوالي سره يې د ځان خلاصون په موخه د هغه د وژنې دسيسه او توطئه جوړه کړه، ددې باوجود سرمايه داري نظام بيا هم دا نه مني چې سرمايه دار د اقليتو د گټو پر اساس ټينگ او د اکثریتو گټې د خپلو گټو څخه قربانوي، او د خپلو گټو د ساتنې په موخه له بيلابيلو ديکتاتورۍ، د ډيموکراسۍ د نظام سره سخت دريځه مخالفت او نورو لار څخه بې دريغه گټه پورته کوي.

ددې بحث په پای کې بايد پردې ډير ټينگار وکړو چې تراوسه په هيڅ ډيموکراتيک نظام کې بيوزله اکثریتو حکومت نه دی کړی او که کړی هم وي نو تش په نوم، او نه به په راتلونکي کې پدې کار وتوانېږي. د ډيموکراسۍ د مفکرينو د ادعا خلاف د ټولني واک او مشري به تل د

کوچني مگر ځواکمن، شتمن، سرمايه دار، فيوډال، بانفوذ او ميراثي اقليت په لاس کې وي.

ايا ددې امکان شته چې په فيوډالي ټولنه کې پرته له فيوډاله، په سرمايه داري ټولنه کې پرته له سرمايه داره، په شاهي ټولنه کې پرته له شهزاده گانو، په کمونيستي ټولنه کې پرته له کمونستانو، په مذهبي ټولنه کې پرته له مذهبيانو، او په قوماندان الطوايفي ټولنه کې پرته له د قوماندانانو پرته نور بل څوک د ټولني چارې په لاس کې واخلي؟

نو ددې پوښتنې ځواب هم په يو نه يو باندې ټينگار کول دي ځکه نور د حکومت د ترلاسه کولو لپاره نه له شرايطو او نه له وسايلو څخه برخمن دي.

البته د خپلواکۍ، ډيموکراسۍ، ټاکنې، دکانديدو او کانديدولو حق په سرمايه داره خاوره کې پرته له سرمايه داره، په کمونيستي ټولنه کې پرته له کمونيست، په فيوډالي ټولنه کې پرته له فيوډال، په مذهبي ټولنه کې پرته له مذهبي څوک نشي کانديدای او که چيرې احياً کانديد هم شي نو ټاکنې نشي گټلایو ټاکنې په هر ټولنه کې دا ډيموکراتيکه خپلواکي وربښي چې پر قدرت ولاړ د نوماندانو له طبقې يو وټاکي په واقعيت ددوی څخه د هر يوه ټاکنه د ټاکنوکو لپاره گټوره نشي تماميدای.

دویم څپرکی

په غرب کې د لیبرال ډیموکراسۍ پیدایښت او په نورو یی پلي کول

په شپاړسمه پېړۍ کې د مذهبي اصلاحاتو خوځښتونو له لویډو وروسته (Reformation)، په ۱۷۷۶ کال کې د امریکې متحده ایالاتو د خپلواکۍ اعلامیه، ۱۷۸۹ کال د فرانسې انقلاب، د اتلسمه پېړۍ په پای او نوولسمې پېړۍ په لومړیو کې صنعتي انقلاب، غربي صنعتي هیوادونو د استثمار د لمنې پراخوالی، تعقیب امیزه او استبدادي فکرونو ورځ تربلې خپل ځای د ازاد نظر قضاوت او رایې اچوونې ته پرېښود.

په سیاسي افکارو کې د مناسبو ډیموکراتیکو اصلاحاتو فضا رامینځته کول او د سیاسي احزابو تاسیس ډیموکراسۍ په ځانگړې توگه لیبرال ډیموکراسۍ ته د روښانتیا او پرمختگ زمینه برابروي.

په ۱۹۱۷ کال کې په روسیه کې د ټولني د اصلیت پر بنسټ د فرد د اصلیت او د سرمایه داري هیوادونو په وړاندې سخت دريځه حریف په څیر لومړنی سوبالیستي نظام رامینځته شو.

په همدې ډول په ۱۹۴۵ کال کې د دویمې نړیوالې جگړې په پای ته رسیدو او د دوو هیوادونو د امریکې متحده ایالات او سوسیالیستي شوروي اتحاد په دوو لویو زبر ځواکونو بدلیل او د یو نظامي تړون په راس کې د دواړو واقع کیدل وو.

په ځانگړې توگه په ۱۹۷۸ کال ۷۰ بيليون ډالرو د لگولو وروسته په افغانستان کې د شوروي اتحاد او د پرولتاري انترناسيوناليزم د ستراتيژۍ ايډيالوژيکي ماتې، د ویشل غوښتونکو خوځښتونو مينځته راتگ، د هغو هيوادونه خپلواکۍ چې د شوروي اتحاد په زور يو له بل سره تړلي شوي وو او د ازاد اقتصادي بازار په مخنيوي کې د خلکو تمايلات رامينځته شول.

په سوسياليستي او د ختيځې اروپا په ولاياتو کې د خصوصي سکتور جوړونه، په شوروي اتحاد کې د دوو نويو پديدو (گلاسنوست او پرستورويکه) څرگنديدل، د اقتصادي او سياسي لارو پرانستل، له اوږد او دروند خوب څخه د مسلمانانو را پاڅيدل، د خوځښتونه را پيدکيدل، اسلامي انقلابونه او په اسلامي ايډيالوژۍ سره د غرب د عيسوي افرادو جلبول، هغوی ته اسلامي ايډيالوژۍ ورکول او اسلام ته رابلل د ډيموکراسۍ په ځانگړې توگه د ليبرال ډيموکراسۍ څخه په مبارزه کې د يوې جنګي او تکتیکي وسيلې په توگه پراخه گټه اخيستل. ليبرال ډيموکراسۍ په غرب او نورو صنعتي هيوادونو کې د پانگوالي طبقې د ايډيالوژۍ پر بنسټ په دوو محورونو (د فرد په اهميت او ارزښت او د فرد په خپلواکۍ او گټو) را څرخي.

سرمایه داره طبقه د صنعتي توليداتو تر لاسه کولو لپاره د خپل هيواد بيوزله وگړي او هغه هيوادونه چې د دوی تر تسلط لاندې او يا هم وروسته پاتې وي له استثمار څخه يې گټه پورته کوي.

د فرد د اصالت مخنيوی او تحکيم سربېره پردې چې خپل استثمار ته اصليت وربښي بلکې د اوږدې مودې لپاره تسلط ته هم قدرت ورکوي، او

پدې لاره کې ډيرې مندې ترې او هلې ځلې کوي؛ غربي سياسي ډيموکراسۍ د سوسياليستي سياسي اقتصادي ډيموکراسۍ په څير په تخيلي فکرونو باندې ټينگه ده.

په حاکم هيواد متحده ايالاتو امریکا کې هم ليبرال ډيموکراسۍ د خپلو اصولو سره سمه نه ده پلي شوې، غربيان د ليبرال ډيموکراسۍ له مخ پر ودې حالت څخه خوښ وو، په همدې ډول د اسيايي، افريقايي، او لاتيني امریکا خلک او د فردگرایي نظام پخوانی رقيب (ختيځ اروپايي) هيوادونه هم د دې حالت تر اغيز لاندې راغلي و، او همدا بریاء د ځان لپاره ډاډ گني، خو دا ټکی بايد په پام کې ونيسي چې په تيرو کې هم دا ډول فکرونو ورته لاس ورکړی وو، او داسې ښکاري چې ليبرال ډيموکراسۍ نړيوال قبوليت ترلاسه کړی.

دغه راز غربي ورځپاڼو په ۱۹۰۰ او ۱۹۹۱ کلونو کې پداسې زړورتيا ددې وړاندوينه کوله، چې شلمه پيړۍ د ليبرال ډيموکراسۍ د جگړې د پاتې مصيبتونو لسيزه ده. او بل هيڅ نظام به ورسره د سيالي کولو توان او ځواک ونلري.

په حقيقت کې يوه ټولنه هغه وخت د بشپړې ډيموکراسۍ څخه برخمنه کيږي چې د خپلو خلکو مدني او هم سياسي ډيموکراسۍ تضمين کړي. ډيموکراتيک نظام بايد نه يواځې خپلو خلکو ته د رايې اچوونې او مشر ټاکلو حق ورکړي، بلکې د هغوی د بيان ازادۍ څخه د گټې اخيستنې او د سياسي گوندونو تاسيس هم په قانوني او هم په عملي بڼه تضمين کړي.

دا ډول تضمین د قدرت لرونکو د سیالو لپاره ازادو اود پاکو ټاکنو گټلو ته زمينه برابروي.

خو د لېبرال ډیموکراسۍ ملاتړ هېوادونو کې هغه اثار چې د دوی له خوا لیکل شوي او چاپ شوي دي تر ډیره یې پاملرنه د ټاکنیزو میکانیزمونو او تر لږې کچې یې مدني ازادۍ ته چې د ټاکنو په خپلواکیت اغیزمنه ده شوې.

ریموند گاسټیل په کال ۱۹۹۱ کې د امریکایي ډېالوگ مجلې په لومړۍ ګڼه کې د (څه ډول ډیموکراسۍ) تر عنوان لاندې په یوه مقاله کې لیکي: که څه هم ساده خو ناسمه ده چې د ډېموکراسۍ په کلمه کې دې دانسان پټ حقوق هم د ډېموکراسۍ له ځانګړتیاوو څخه وګڼل شي. د موضوع د څېړنې په موخه هغه تجربې چې پدې اړوند مې ترسره کړي وړاندې کوم.

له ۱۹۷۳ کال څخه تر ۱۹۸۹ پورې به ما دا هڅه کوله چې د ډېموکراسۍ پانګه په سیستمې طریقې د کارولو لپاره برابره کړم چې دوه وروستنې شمېرې (سیاسي حقونه او مدني ازادۍ) پکې راځي.

د لومړیو څو کلونو په بهیر کې ما یوه سروې کتنه چې د دوو هیوادونو سیاسي حقوق او مدني ازادۍ سره برابري دي.

خو دواړه به ما د سیاسي ازادۍ په ګټه محاسبه کولې پدې مانا په هر کچه چې ټاکنې په خپلواکه توګه ترسره شوې او هغه څوک به چې پکې واک ته رسیدل نو د ډېموکراسۍ وزن یې زیاتوو.

شاید د محاسبې دا ډول ماته پدې سبب د منلو وړ وي چې د يو هيواد د مدني ازادۍ په نسبت د ټاکنو او مقننه قوې د غړو په اړه مالومات ترلاسه کول اسانه دي.

د وخت په تېرېدو او د تجربو په زياتوالي سره مې د تعادل دا تيورۍ لېرې کړه او وروسته په څو کالو کې دې پايلې ته ورسېدم چې، که انسان له يوه کال څخه په ډيره موده کې د ډيموکراسۍ يا هم ازادۍ په اړه فکر وکړي نو دوه ډوله ډيموکراتيکي او مدني ازادۍ به يې په نظر گټورې راشي.

دغه راز پدې برخه کې مې دا هم زده کړل چې د مدني ازادۍ پرته د سياسي حقوقو هغه ارزښتونه چې ما يې له ټولنو څخه تمه درلوده وړاندې کوي.

پداسې حال کې چې د سياسي حقوقو پرته مدني ازادۍ هغه ځانگړي ارزښتونه چې ډيموکراسۍ يې په خپرولو کې ده وړاندې کوي.

په گڼ شمير ټولنو کې د مدني ازادۍ غوره والی تر سترگو کېږي، چې حکومتونه يې د ټاکنيزو حوزو د ناڅرگندو پايلو په نسبت د خلکو ارادو ته ځواب ووايي.

او د ټوله ايزو اړيکو د وسايلو له لارې، لاريونونه او نورې خبرتياوې هم پکې ښودل کېږي.

څرنگه چې پوهيږو ډېموکراسۍ دوه مخالفې ريښې لري.

لومړۍ ريښه يې د هغو وگړو د غوښتنو په اړه مالومات وړاندې کول دي چې غواړي خپلې چارې پخپله اداره کړي.

او کمه اندازه پدې هکله دا فکر کوي چې خپلې ټولې چارې بايد د چا له خوا اداره کړي.

په کوچنيو ډلو کې ځوانان يا هم د کورنيو مشران د پخپلو چارو کې نظر د څرگنداوي حق ته پاملرنه کوي چې دغه قبيلوي يا هم کليوالي دېموکراسۍ ته په تاريخ کې نښه پاتې کيږي. د ټولنيزو او سياسي عقايدو، ذهنيتونو او ارزښتونو پر بنسټ تعريفېږي. په ټوله کې د قانون پلي کول او د انسان حقوق د يوې ډلې او دولت د اساسي حقوق په پرتله غوره گڼل کيږي.

دويمه رېښه معاصره دېموکراسۍ جوړوي په موجوده بحث کې د لېبرال کليمې څخه موخه د ځانگړو اقتصادي نظرياتو، د دولت د اقتصادي ونډې اړوند او محافظه کاري ضد نه وي.

لېبرالېزم له بيلابيلو ديني او دنيوي عقايدو څخه ايستل شوی دی د انسان په بنسټيز ارزښت او د هغوی پر غوښتنو ټينگار کوي او په تائيدې بڼه يې ټاپه لگوي.

د لېبرالېزم په قانون کې هېڅوک ددې حق نلري چې نورو وگړو ته ددې امر وکړي چې څه ډول فکر او عمل وکړي.

يوازې له هغو مواردو پرته چې هرومرو د ټولني په وړاندې گواښ رامينځته کوي او هوساېنه يې تهديدوي، که څه هم لېبرالېزم لرغونی او تاريخي اساس لري خو له اوولسمې پېړۍ راهيسې د ټولنيزې فلسفې لاسته راوړنې او هڅې د همدې موخې لپاره چې د دولت د نا اعيار شوي قدرت ځنځيرونو څخه ازاد او د دين لنډنظري (تنگ نظره) خلک هم ترې وباسي.

له اتلسمې پيړۍ وړاندې د قبيلوي ډيموکراسۍ په پرته د لېبرالېزم د ونډې کچه ټيټه وه. همدا ډول لېبرال ډيموکراسۍ سياسي نيوکې له منځه وړي که څه هم دا کار پدې وروستيو کې ناشونی وو، خو پدې توانيدای شي چې هر ډول غلامۍ، د دليل پر بنسټ چاته رنځ ورکول، دنژادې اقليتونو او قومي ډلو چارې تشریح کړي.

لېبرال ډيموکراسۍ پدې باور ده چې يو فرد بايد مکلف نه کړای شي تر څو خپل ژوند له نورو قرباني کړي د لېبرال ډيموکراسۍ لپاره فاشيزم او مختلفې اېډيالوژۍ رامینځته شوې.

ختیځې اروپايي مارکسيستي او ليننستي پلويانو لېبرال ډيموکراسۍ پدې تورنه کړه چې گواکې د فردي گټو څخه ډله ايزې گټې قربانو او فردي گټې پر ډله ايزو گټو برې گڼي چې پدې سره نه پخلا کيدونکی مخالفت رامینځته کېږي.

د بشري حقوقو خوځښتونه د لېبرال ډيموکراسۍ پر عقايدو ټينگ او د همدې سياسي نظام لاسته راوړنه ده.

دغه حقوق په هر ځای کې د بېوزله او مظلومانو د غوښتنو مرجع ده، او هغه ټولني چې ددې حقوقو ملاتړې دي د ټولو وگړو طبيعي متحدین گڼل کېږي.

بايد دا مو په یاد وي چې د موجوده ډيموکراتيک انقلاب اړوند بحث پرمهال ناچاره يو بايد بدلون ته يی بايد پاملرنه وکړو چې د دواړو ډولونو له دودونو څخه (قبيلوي او لېبرال ډيموکراسۍ) استازيتوب وکړي.

او پام مو وي چې په ننی ډيموکراسۍ کې د لېبرال او قبيلوي ډيموکراسۍ د يوځايوالي پایله يوه اوږده او تاريخي پروسه ده، نه پخپله

خوښه خوځښت. همدا ډول د تاريخ له پلوه د ډبرو ډيموکراسيو سره سره د لېبرال ډيموکراسۍ په پرتله قبيلوي ډيموکراسۍ ته ډېره پاملرنه شوېده. د مودې په تېرېدو سره د لېبرال ډيموکراسۍ بنسټ ايښودنکو او امريکايي وگړو له اساسي قانون او د بشر د حقوقو له اعلاميې سره خپلې اړيکې پرې کړې.

په نږدې کالو کې د امريکا په متحده ايالاتو دې دورو ته پاملرنه کيږي او قبيلوي ډيموکراسۍ ته په لېبرال ډيموکراسۍ وړاندېوالی ښوول شوی دی. پدې برخه کې د ياد هيواد له لوديځ غاړو څخه د دويمې نړېوالې جگړې په بهير کې د جاپانيانو ايستل يوه ښه بېلگه ښودلای شو.

عامه فکرونه ددې څرگنداوی کوي چې دنورو ډيموکراتيکوهېوادونو په څېر په متحده ايالاتو کې هم لېبرال ډيموکراسۍ غوښتونکو د فکرونو سره سم د منلو وړ نه ده. د لومړۍ نړېوالې جگړې وروسته په ډيموکراتيکې اروپا کې جگړې او د دويمې نړېوالې جگړې ورورسته مستعمراتو پرمختگ او غوره والی پيدا کړ.

په ډيموکراتيک انقلاب کې د سولې يوه برخه تر هغې کچې په پام کې نيول کېږي چې د لېبرال ډيموکراسۍ ذهنيتونه په قبيلوي ډيموکراسۍ برلاسي شي.

کله چې وغواړو په ننۍ نړۍ کې د ډيموکراسۍ د پرمختگ غږ اندازه کړو ددې موخې لپاره لازمه ده چې مالومه کړو څو قبيلوي او لېبرال عناصر په ډيموکراتيکو خوځښتونو کې تر کومې کچې ځواکمن دي

باید په یاد مو وي چې فاشیزم په ایټالیا، جرمني او د جاپان په ډېموکراتیک کیدونکو ټولنو کې د پرمختګ په لور روان دی. او یادي ټولني ازاد بحث او کوچنیو ډلو ته د پلټنې وسایل هم برابر وي.

وروسته یې ددې توان پیدا کړ چې په امتیازاتي نظام او د ډېموکراتیکو اکثریتو خلکو د جلبولو له لارې فاشیزم له پښو و غورځاوه چې په هغوی کې د لېبرال ډېموکراسۍ فرضي رېښه د کمزورتیا په لور روانه کړې وه. د برخلیک ټاکلو غوښتنه له یوه پلوه د خپلواکۍ غوښتنه او له بل پلوه خپلواکۍ هم برعکس ورته غوښتنه لري چې د ډېموکراسۍ د اړتیا وړ ازاد یو سره اړیکه نلري.

غالباً د برخلیک ټاکلو دغوښتنې وخت د قبیلې گرایي غوښتنه هم ده. او دا خبره ددې پرځای چې د بشر حقوقو لمن پراخه کړي برعکس د کوچنیټوب په لور یې بیایي دا غوښتنې په څو وختونو کې د امریکا په سویلي برخه کې د ډېموکراسۍ د پرمختګ مخنیوي ته نږدې شوي دي. د برخلیک ټاکنه پخپله یو جایز حق دی او باید تر هغه ځایه په رسمیت وپېژندل شي چې د نورو وگړو د حقوقو د تهدید سبب ونه گرځي. خو دا حقوق باید د هغو مدني حقوقو پر ځای چې د لېبرال ډېموکراسۍ د پرمختګ لپاره اړین دي وکارول شي.

بدې شعوري خبرتیا سره باید د ډېموکراسۍ هغه سیمې په غور سره وکتل شي چې لاتراوسه هم وگړي پکې غیر ډېموکراتیک ژوند لري او لا ډیموکراتیکې شوې نه دي او که چیرې دغه موجوده لیدنې دوام ومومي په لنډ وخت کې به د بشپړې سیاسي ډېموکراسۍ د ټینګښت احتمال را پیداشي.

که په ځانگړي ډول وپوښتو چې؛ کوم ارزښتونه باید ډیر په پام کې ونیول شي؟

ايا مونږ په رښتيا هم د داسې ديموکراتيک نظام جوړول غواړو چې په چټکۍ سره د لېبرال او انسان پالنې (هيومنيزم) هغه ارزښتونه رد کړي چې د انسان د ژوند بشپړولو لپاره اړين گڼل کېږي؟
ايا داسې خپلواک هېواد چې په سياسي نظام کې ښځينو ته د منځنيو پېړيو په څېر موقف ورکړي؟

ايا داسې ډېموکراسۍ به وزغمو چې تردې کچې غوڅه کوونکي مذهبي او قومي مسائل رامینځته کړي چې په انسان وژنه کې يو نوی ریکارډ ټينگ کړي.

که بخت له مونږ سره ياري وکړي يا داسې لار پيدا کړو چې ددې مسائلو د رامینځته کيدو او ترسره کولو مخنيوی وکړي څو هېواد له ناخوالو وژغول شي او همداسې په موجوده شکل پرمختگ وکړي؛ د خلکو د ژوند د سطحې سره سم د هغوی برخليک ټاکلو سره به په نورو لويو لويو برخو کې نفوس ونه کړو چې ورسره داسې خپلواک سياسي نظام ته پرمختگ ورکړو؟

ددې بحث په ځينو برخو کې به هغه خطرونه او تحولات چې رامینځته شوي څرگند شي. او يادونه يې بايد وکړو چې د لېبرال ډېموکراسۍ د پلټنو لارو ته چې په يو ډول د بشر حقونو استازيتوب کوي په چټکه دوام ورکړل شي ولو که هېوادونه شکلاً هم ډېموکراتيک شي.

د همدې موخې لپاره بايد داسې ښوونيزو مراکزو ته وده ورکړل شي او په ډېموکراسۍ او هغه هېوادونه چې تراوسه ډېموکراتيک شوي نه دي د لېبرال ارزښتونه ورته په پراخ ډول تدریس کړي، په ځانگړو برخو کې ددې ښوونيزې پروسې له درېدو د مخنيوي لپاره ځانگړي هېوادونه تر هغه وخت د سياسي ډېموکراسۍ د رامینځته کولو او ټينگولو څخه ځان وساتي تر څو چې حاکم نظام او ځواکمن د لېبرال ټولني د مفکورو په ورکولو کې فعاله ونډه وانهخلي.

د شوروي اتحاد په خاوره کې د کمونيستي نظام د ړنگيدو يو لامل هم دادی چې ځايي اوسيدونکي له نړيوال فرهنگ څخه لېرې ساتل شوي دي. له دويمې نړيوالې جگړې وروسته يې تقريباً په ټولو ځايونو کې خپل نفوذ ته لار پرانستله.

دا فرهنگ نه غواړي هغه فکرونه، مفکورې اونهمستونه تر خپلې ولکې لاندې راولي چې نړيوال رنگ يې خپل کړی وي. دا فرهنگ د ايډيالوژيکي، ديني، جنسي، مذهبي، او قومي مسائلو په اساس تبعيض ته ځای نه ورکوي. همدا ډول هغه مشران (حکمرويان) چې په خپلواکه توگه د خلکو له خوا نه وي ټاکل شوي هم نه مني.

که څه هم دغه فرهنگ د نورو په خوښه په نړۍ مسلط شوی خو ډيره شونتيا شته چې په پای کې د اساسي ارزښتونو د له مينځه وړلو لامل شي.

انفرادي حکومتونه او موسسې د ډيموکراسۍ د پرمختگ په لار کې کټ مټ د سياسي ډيموکراسيو په شان د هغې په لرغونتيا ټينگار کوي. په هره کچه چې په ټولنه کې پخواني نظريات او فکرونه زړېږي او ارزښت يې کمېږي په هماغه کچه د ډيموکراسۍ د پرمختگ سبب گرځي، خو يو ټکي ته مو بايد پام وي چې په چټگۍ سره د سياسي ډيموکراسۍ د اشکالو لېږدونه چې عيني او ذهني شرايط ورته برابر نه وي گټه نلري. او د فرد سربيره نورو ډلو ته هم د ازادۍ ترلاسه کولو په لاره کې خنډ گرځي.

پخوا د هر ډول سياسي ډيموکراسۍ بنسټيز شرط خپلواکۍ په ځانگړې توگه مدني خپلواکۍ وه، ددې با وجود ټول اجتماعي تړونونه د سياسي ازادۍ پر څرنگوالي اعتراف کوي او وايي چې دا يو خپلسري حق نه دی چې هر څوک يې په روښنايي کې هر څه وکړي او د مسئوليت احساس ورسره نه وي.

څرنگه چې انسان په يوه ټولنه کې خپله خپلسري (مطلق) ازادۍ له لاسه ورکوي هماغه ډول ټولنه چې هم د خپلسري ازادۍ څخه د گټې اخیستلو په لار کې قیود وضع کوي.

که چیرې يوه ټولنه انسان ته حقوق او امتیازات ورکړي. نو ددې حقوقو او امتیازاتو څخه د گټې اخیستنې لپاره حدود هم ټاکي. البته د خپلواکۍ څخه گټه اخیستنه او قیود د هر هیواد د څرنگوالي پر اساس وضع او پلي کیږي.

په هېڅ یو هېواد کې حکومت خپلو افرادو ته د سیاسي، مذهبي او عقلايي جوړښتونو له پلوه تر اندازې زیاته ازادۍ نشي ورکولای او د نورو له خوا د باندنيو ازاديو پلي کول هم د گټې پر ځای ډیرې ناخوالې او خطر و نه پېښوي.

بیلگه: په افغانستان او ایران کې د سیاسي ډیموکراسۍ راولاړیدل ددې سبب شوه چې لومړی په هیواد کې دیکتاتوري او په دویم ځل افراطي نظامونه رامینځته شي چې پدې سره د خپلواکۍ له تش نوم پرته نور څه په ځای پاتې نه شول.

هغه سرمایه دار هېوادونه چې د لېبرال ډیموکراسۍ څخه ځان برخمن بولي پخپله هم پدې نه دي توانیدلي ترڅو پخپلو هیوادونو کې د لېبرال ډیموکراسۍ د پلي کولو زمینه برابره کړي.

په هغو هیوادونو کې چې وگړي یې تر اوسه د قبیلوي او کلیوالي ډیموکراسیو د شرایطو په چوکاټ کې ژوند تیروي که چیرې د مختلفو خپلواکیو د تامینولو لپاره سواد خپل لومړنی شرط ونه گرځوي نو بیسوادۍ، ظلم، کړاونه او ستم سره به لاس او گریوان وي.

ایا د سیاسي ازاديو ورکړه د ټولني د نماینده گانو د ازادو حقوقو له ډلې څخه په قبیلوي ټولنه کې د سرمایه دارې ټولني د عنصر د تصبیق پرته بله څه کیدای شي؟

د لېبرال ډېموکراسۍ څخه برخمن مدعي هيوادونه چې تر اوسه هم پکې يوه کوچنۍ سرمايه داره طبقه پر يوې لويې خو بيوزلې طبقې حکومت کړی د غير سرمايه دارانو جبري تحميل شوي شرايط ددې اجازه نه ورکوي چې خپل استازی د له خپل مينځه وټاکي د واقعي ډېموکراسۍ خلاف دوی د سرمايه دارې طبقې يا هم د هغوی نوکران د ځان لپاره استازې ټاکي.

ايا اخلاقاً ددې حق لري چې د دريمې نړۍ هيوادونو ته ووايي چې حکومتونه د ټولني د اکثریتو استازيتوب نه کوي؟

د لېبرال ډېموکراسۍ د خپرولو لپاره نړيواله ټولنه په ځانگړې توگه د امريکا متحده ايالات هڅه کوي او وايي چې يو سياسي ټولنيز نظام او ملي او نړيوالې هوکړې ته اړتيا ده.

که چيرې د ډېموکراسۍ غوښتونکو په اعمالو کې ديني، مذهبي، طبقاتي، قشري، نژادي، قومي او فرهنگي تعصبات وي نو په نورو به يې څنگه پلي کول شوني وي؟

ايا دا به انصاف او عدالت وي هر هغه انسان چې پخپله يو کار نه کوي او پر نورو يې د عملي کولو امر کوي؟

ايا دا به انصاف وي چې ډېموکراسۍ غوښتونکي هيوادونه يو عمل د خپل دوست هيواد يا خپلو پلويان په واسطه ترسره کړي او همدا عمل بيا د خپلو مخالفينو يا په غير ډېموکراسي هيوادونه کې تر سره کړي؟

در پیم خپر کی ټاکنې او ډیموکراسی

که چیرې ټاکنې د هغو وگړو په غوښتنه چې په کورنیو جگړو کې ښکېل او یا د دولت د قدرت د ترلاسه کولو هیله لري ترسره او د نړېوالې ټولنې د استازو له خوا پلي شي دا یوازینی لار ده چې کورنیو جگړو ته پای او د بهرنیو هېوادونو لاسوهنو مخنیوي سبب او هیواد له جگړو څخه د سولې په لور لار شي. افغانان د افغانستان ولس له وژنې، بیوزلې او افغانستان له ویجاړونې څخه ژغوري چې پدې لار کې ډیری ستونزې هم وجود ولري. دغه لار د ټاکنو د پروسې کارکونکي او ملاتړي مجبوروي چې له همدا اوسه دا ستونزې تشخیص او د حل لپاره یې لارې چارې وگوري. او ددې لارو موندلو لپاره باید له گټورو او قناعت بخشه وسایلو څخه کار واخیستل شي.

له دې وروسته په افغانستان کې د سوسیالېزم حاکم نظام له مینځه ولاړ او په هیواد کې د اسلامي نظام په راتلو سره د ژوند زمینه برابره شوه.

د کابل رژیم په له مینځه وړلو کې له ښکیلو افرادو، ډلو او جهادي مشرانو څخه په پاکستان کې د ناستې غوښتنه وشوه. چې د هېواد په پلازمېنه کې د سیاسي قدرت له تسلیمېدو وړاندې یوځای سره کېني او د یو اسلامي، ځواکمن او متحد حکومت د رامینځته کولو لپاره لازم تدابیر او چمتووالی ونیسي.

د جهادي رهبرانو دغه اسامبله د پاکستان له خوا په اسلام اباد کې ونيول شوه، خو له بده مرغه څنگه چې مخکې ويل شوي وو هسې ونه شول.

له يوې خوا د دوی د خپلمنځي اختلاف او بې اتفاقی رامینځته کېدل له بلې خوا په همدې بېرني تصميم د پاکستان حکومت فشار او له دريم اړخه دوی له خپلو تېرو موقوفونو څخه نه تيرېدل وو، چې ونه توانيدل خو د يو داسې هوکړه ليک پر بنسټ چې د هيواد، خلکو او اسلام په گټه وي سلا شي دغه راز پدې هوکړه ليک کې له يوې خوا هم د کليدي او مهمو مسائلو او معضلو په اړه څه نه وه ذکر شوی او يو کوچنی تدبير يې هم نه درلود. يوازې پکې د يوې جزوي ځان غوښتونکې، د هيواد په وړاندې دښمنانه، په اسلامي حکومت کې يوازې د دوی حاکميت او په لنډو برخو کې د دوو حکومتونو تاسيس ته پکې ډيره پاملرنه شوې وه. پدې هوکړه ليک کې د عمومي ټاکنو مسئلې او د قانوني حکومت رامینځته کولو ته په مجمل او عادي توگه يوه لنډه اشاره شوې وه.

د همدې اقداماتو په پايله کې نه يوازې ځان غوښتونکي فکرونه او د اسلام او افغانستان دښمنانو هر اړخيزې لاسوهنې وې چې د درې کلونو لپاره د هيواد په پلازمېنه کې داسې ناوړه کړنې ترسره کړې چې نه يوازې له ويجاړي څخه خالي نه وې بلکه تر ډيرې مودې به موجوده افغانان او د هغوی راتلونکی نسل په اسلامي نړۍ کې د لسيزو لپاره له خپلو ملي او نړيوالو کړنو او سرټيټي څخه رنځ وړي، د تېرو پېښو د تکرار د مخنيوي لپاره د ټولو وگړو په خوښه يو حکومت تاسيس، د راتلونکو ټاکنو د ستونزو په اړه د ټاکنو ډولونه، د غربي ليبرال

ډيموکراسۍ او په قبيلوي افغانستان کې له هغې څخه په گټه اخیستنه کې ستونزې او د نتيجه بخشو ټاکنو لنډ مطالب وړاندې کېږي. په موسساتو، دولتي او غير دولتي واحدونو کې لوړ مقام ته د رسېدو لپاره ټولټاکنې د رایې اچوونې په شکل ترسره کېږي. خو په عمومي ټاکنو کې وگړي هغو مهمو سياسي څېرو ته خپله رایه ورکوي چې د جمهوري ریاست، لومړۍ وزیري، په ولسي جرگه او ولایتي شورا د څوکیو ترلاسه کولو لپاره نوماند وي. البته په هغه هیوادونو کې چې فدرالي سياسي نظام لرونکي وي ټاکنې په ستونزمن ډول ترسره کېږي دغه راز د ټاکنو کلمه په عادلانه توگه د حقدارو وگړو له خوا د فعالو او رښتینو اشخاصو ټاکنه او په یو خپلواک هیواد کې د همدې ټاکنې لپاره واجد شرایط اشخاصو ته ویل کېږي. د ټاکنو، رایې اچوونې او ټاکل کیدو حق په هرځای کې د تعلیمي کچې، د ټولنیز پرمختگ لاملونه او د سياسي شعور د پوخوالی سره سم په ټولو هیوادونو کې مختلف دي. د پاچاهانو په تیرو کارونو کې چې ځان یې د زور یا هم په میراثي ډول قدرت ته رساوو، د خپلو خوښو سره سم یې د مهمو دولتي چارو د ترسره کولو لپاره اشخاص انتخابول، تردې چې بشپړو پرمختللو شاهي مشروطه نظامونو کې هم دغه کار ترسره کېږي، خو دوی د ټاکنو دغه پروسه په نمایشي توگه ترسره کوله. ټاکنو د ډیرو مستعمراتو له خپلواکۍ، دویمې نړیوالې جگړې وروسته د نوي حکومتونو په رامنځته کیدو سره سم عصري او سياسي ځانگړتیا وموندله چې نن مونږ پکې ژوند کوو.

دا توپیر نه کوي چې یو هیواد د اجتماعي پرمختګ په کومه مرحله او د څه ډول سیاسي جوړښت لرونکی دی خو بیا هم ددې هیواد له چارواکو څخه د ټاکنو د ترسره کولو هیله کېږي، طبعاً په پرمختللو او صنعتي په ځانګړې توګه د لېبرال سرمایه داري هیوادونه د ټولنو د هر ډول شرایطو سره سم دا کار ترسره او ورپورې تړلی دی.

ځیني هیوادونه حتا په دیکتاتوري نظام لرونکو هیوادونو کې د وګړو د ذهنونو د دوکه کولو لپاره د خپل نظام د واقعي څرنگوالي په موخه په نمایشي ډول له ټاکنو څخه ګټه پورته کوي. ګڼ شمیر هیوادونه چې دهغوی ټولنیز ژوند شرایط حد اقل چې له لومړنیو څخه تر منځنیو پېر یو پورې وده کړې وي بیا دا کار پکې ترسره کېږي.

د بشر د حقونو او د ډېموکراسۍ دوکه کوونکو کلمو تر اغېز لاندې یاهم د ملل متحد یا غربي هیوادونو په فشار مجبورېږي چې داسې عمل ترسره کړي چې له حقيقي ژوند څخه په لېرې واټن او د ژوند له لاسه ورکولو شونتیا پکې وي.

لکه څرنگه چې تراوسه په دغه ډول هیوادونو کې عادلانه او رښتیني ټاکنې نه دي ترسره شوې وروسته پاتې ډله تل تقلبي او ځانمانه پایلې را ښکاره کوي، نه یې مني او قناعت هم پرې نه کوي.

پر همدې بنسټ د ټاکنو د ګټوونکو کارونه له بیلابیلو مخالفونو، ګډوډۍ، سردردۍ او د شخصي دښمنېو په لوړېدو سره د توپک په را اخیستو تمامېږي. کولای شو د خلکو وژنه، لوټونه او د کابل ښار ویجاړونه د شورا د غړو د وړتیاوو پایله وګڼو؛ په دغې نوې لارې او طریقي وړاندې هوکړه شوې وه چې په دې وسیله هم بریالي نه شول.

انسان نه شي کولای ددې وړاندوینه وکړي چې په راتلونکو ټاکنو کې به له لاندې ټاکل شویو لارو څخه (لویه جرگه، په غربي ډول د ټاکنو ترسره کول، د شورا غړي) کومه یوه له اسلامي لارې څخه گټه پورته کړي.

که چیرې په ټاکنو کې د پورتنیو درېو لارو څخه له یوې څخه هم گټه اخیستل کیږي نو ددې لپاره لومړنی او بنسټیز شرط دادی چې په ټول هیواد کې به امنیت ټینګوي، په هیواد کې له بې شمېره وسلوالو ډلو څخه د غیر قانوني وسلې راټولوي، ټول د یو مرکزي حکومت تابع کول، او په هیواد کې د نږدې او لږې بهرنیو هېوادونو شومې غوښتنې او ځان غوښتونکو موخو ترلاسه کولو د مخنیوي لپاره کولای شو له پورتنیو دريو لارو څخه په بريالیتوب سره گټه پورته کړو،

د امنیت د نشتون ترڅنګ نور کورني او بهرني واقعیتونه د ټاکل شویو لارو په وسیله د گټورو کړنو د ترسره کولو لپاره خنډ گرځي.

لویه جرگه د سوسپالېستي رژیم له منځته راتلو وړاندې تاریخي او دودیزو شرایطو ته په کتو سره د هېواد په مهمو ملي او لویو مسائلو کې د تصمیم نیولو یوه لویه او ارزښتناکه وسیله شمېرل کېده، ځکه د تصمیم نیولو دغه لار د کوچنیو قومي او قبیلوي جرگو لوی جوړښت وو. چې زمونږ د لرغوني هېواد د قبیلوي ډیموکراسۍ مهمه ځانګړتیا بلل کېږي. خو په هیواد کې د یوې نیمې لسيزې په تېرېدو او د هېواد په دودیز نظم کې په زیاتوالي او کموالي لوړوالي او ټیټوالي سره ددې لارې دودیز قدرت هم گډوډ شو، څرنگه چې په تېرو وختونو کې ددغې تصمیم نیونې لار د قومونو، قبایلو، خوانینو، دیني علماو، روحانیونو، ملایانو او

کوچنیو سرمایه دارو ډلې وې. خو نن خپلسري اکثریت د لویې جرگې د قدرت پایه په بهر کې پرمخ او یاهم د وسلوالو چې یا به د جهادي تنظیمونو پورې تړلي او یا هم بې طرفه وي د قدرت تر شعاع لاندې چې له دې پرته یې بل کار له وسې پوره نه وو دي.

او نن په هېواد کې د قدرت او واک تر لاسه کولو لپاره یوازینی سرچینه وسله ده، خو وسلوال پرته له یو څو محدودو اشخاصو د مهمو تصمیمونو تجربه نلري او نه هم ددې جوگه دي چې دغه مسولیت نورو ته ورکړي.

دوی په دې پلمه چې گواکې نورو د کمونستانو په وړاندې جهاد نه دی کړی، وسله یې نه ده پورته کړې، د اسلامي ارزښتونو ویاړ یې ځانته نه دی بښلی، د بهرنیانو له خوا یې ملاتړ نه دی شوی، د سرو لښکرو په ویتلو کې یې برخه نه ده اخیستې نو ددې وړ یې نه بولي چې د هېواد د برخلیک په ټاکلو کې برخه واخلي، هغوی پخواني تعلیم یافته دولتي ماموران چې غربي هیوادونو ته یې پناه وړې یا هم په کابل کې پاتې وو او په جهاد کې یې برخه نه وي اخیستې او هر هغه څوک د کمونستانو په نوم پېژندل شوي وو په هیڅ ډول دولتي کارونو او تصامیمو کې برخه نه ورکول کېږي، او دا وایي چې هغه پخواني ماموران او په بیلابیلو برخو کې کارپوهان او یا یې اولادونه چې په بهرنیو هیوادونو کې یې زده کړې کړې وي د هیواد په بیارغونه کې هیڅ ډول برخه نه شي اخیستلای.

نه تعلیم یافته خلک او نه هم هغه څوک چې ددوی په تنظیمونو پورې نه دي تړلي نشي کولای د هیواد په رغونه او جوړولو کې پراخه او په مسؤلانه ډول برخه واخلي.

تردې چې هغه کارپوهان چې په بهرنيو هيوادونو کې يې زده کړې کړي د هغوی مرستې هم ددوی لپاره هيڅ ډول پرمختګ نشي ورکولای او نه هم دوی ورته اړتيا لري.

څنگه چې د کمونستي دورې د واکمنۍ پرمهال د روسي کارپوهانو د همکارۍ نا اغيزي د پورتنۍ ادعا يو ثبوتي سند کيدلای شي چې کورنيو کارپوهانو له کمونستي دولت څخه له همکارۍ لاس واخيست او يوه لسيزه يې په بر کې ونيوله ترڅو چې د قدرت پر سر د حزب غړي د ځانګړو کارونو په ترسره کولو لپاره روسانو له لوړو لګښتونو سره قلمي بلدتيا پيدا کړي.

ژاړم! چې لويه جرګه هم رامنځته شوه او تېرې نږدې تجربې ته په کتو سره ډېر امکان لري چې بایلونکې ډله تقلي او جعلي پايلې را څرګندې او ددوی لپاره د منلو وړ نه وي، قناعت پرې ونکړي او امکان لري چې پدې سره ټوپک ته لاس کړي او يو د بل په وړاندې جګړه پيل کړي.

ټاکنې په عمومي ډول د غربي ليبرال ډيموکراسۍ يوه پدیده (ښکارېد) دی، په همدې اساس زموږ په وروسته پاتې هېواد کې د تعليمي کچې، د اجتماعي پرمختګ ټيټوالی، د سياسي شعور لوړوالی، د اساسي او حزبي قانون نشتوالی، د پېژندپانو د ويشلو او د افغانانو د هويت تثبيت او نفوس شمېرنې ستونزه،

د مرکزي نظامي ځواک، د انتخاباتي چارو د ساتونکو، او د هغو ډلو نشتون چې ټولو ته د منلو وړ وي د بې شمېره وسلوالو ډلو شتون، او تر ټولو د سياسي روزنې نشتوالی چې په ټاکنو کې ترې ګټه پورته کول

اړين او مهم دی او که چېرې دا روزنه نه وي نو راتلونکې ټاکنې به هم وگړو ته د منلو وړ نه وي.

د ټاکنيزې روزنې په پر بنسټ نوماندان پوهېږي چې کوم حقونه او مکلفيتونه لري، څه ډول مبارزه وکړي او خلک په کوم ډول د خپلو کړنلارو تابع وگرځوي.

دغه راز رايه ورکوونکي پوهېږي چې څه ډول د نوماندانو شخصيت او موقفونه وپېژني ارزونه يې وکړي او په گټه يی خپله رايه وکاروي.

سياسي گوندونه او د هغوی غړي پوهېږي چې د ټاکنو پایلې د خلکو د عمومي ارادو څرگندونکي دی نو په همدې اساس د خلکو ارادې تسليموي او د ټاکنو په پایلو قناعت کوي.

د ټاکنو اصول او اخلاق حکم کوي چې بایلونکې نوماندان باید د برياليو په بریا خوښ او ورته مبارکي ووايي او دا ژمنه ورسره وکړي چې د هېواد په ټولو چارو کې به په سالمه توگه بشپړه ونډه اخلي.

دا د ټاکنو له دود سره سم گټونکې حزبي ډله باید د بایلونکې حزبي ډلې غړي له دندو څخه گوښه نه کړي او پرځای يې خپل غړي ونه ټاکيو ځکه په ټوله کې غربي هېوادونه د ټاکنو له بریا وروسته يوازې په کابينه او ځينو کلیدي او مهمو ادارو په کارکوونکو کې بدلون راولي او نور يې پخپل حال پاتې کېږي.

خو! زموږ په هېواد کې د ټاکنو د اصولو او شرايطو په نه موجودیت سره دا امکان لري چې د انتخاباتي حوزې رايه ورکوونکو لسټ نه وي جوړ شوی او د هغوی لپاره ځانگړي کارتونه هم نه وي ویشل شوي، ممکنه د چې د ډاکټر نجيب الله د حکومت د دورې په څېر چې عين اشخاص په

څو ځايونو کې رايه ورکوله او يا هم په يوه گونډه انتخاباتي حوزې چې له له مرکزي حکومت څخه به ليرې وه يا به هم وسلوالو ډلو د خپلو گټو لپاره د رايې اچوونې صندوقونه ډکول او په ټاکنو کې رايه شمېرونکي د وسلې په زور گواښي چې د ټاکنو پايلې ددوی په گټه اعلان او يا هم د رايې اچوونې صندوقونه له منځه يوسي.

پر همدې بنسټ دا شونې ده چې ټاکنې ددې پرځای چې تيرو ستونزو د حل لارې چارې پيدا کړي نورې ستونزې زيروي، پدې مانا چې د تنظيمي مخالفتونو پر اساس به نور مخالفتونو هم زيات شي، د شخصي دښمنيو رامنځته کېږي او په پايله کې به د سيمه ايزو جگړو سربېره کورنيو جگړو ته هم لمن وهي.

هغه دښمنۍ چې يو د بل وژلو او لوټولو په پايله کې چې په يوه نيمه لسيزه کې د جهادي مشرانو او قومندانانو له خوا زېږول شوي په لنډ وخت او د قانوني ټاکنو په ترسره کولو سره نشي له منځه تلای او د يو اصولي او واقعي ټاکنو ترسره کولو ته زمينه برابرول ناشونې ده.

ټول هغه شرطونه چې بايد د ټاکنو د ترسره کولو وړاندې تامين شي يو يې د هيواد سياسي نظام دی چې زما په عقیده ددې پرمخ هوکړې ته د رسېدو يوه اسانه او ساده امر نه دی؛ که څه هم ډېر احتمال لري چې د هېواد راتلونکې ټاکنې د سياسي شکل په برخه کې مختلف جهادي تنظيمونه د هغوی د پلويانو له خوا تر فشار لاندې راځي چې د هماغو هيوادونو د ډيموکراسۍ ډول پخپل هيواد کې هم پلي کړي.

پدې مانا چې ددې ډير امکانات شته چې ايران، پاکستان، عربي امارات او نور عربي هيوادونه په هيواد کې پخپلو لاسپوڅو فشار راوړي څو ددوی

په خیر ډیموکراسۍ په خپل هیواد کې پلي او د رامنځته کولو لپاره یې له خپلو هیوادوالو سره کلکه مبارزه وکړي.

البته په هغه صورت کې هم دنن په څېر موخې ته رسیدل کاملاً ناشونې ده او یا به هم ډیر وخت په بر کې ونیسي. که چیرې په ځانگړي ډول هم سره هوکړه وکړي او سره سلا شي نو په اساسي او احزابو قانونو کې، د ټاکنو مقررات او له هغې څخه د گټې اخیستنې لپاره په ټاکلي وخت ورسره د خلکو بلدتیا نشي کیدای.

په بیلابیلو تنظیمونو باندې د جهادي ډلو په ویشل کیدو سره ددې شونتیا نشته چې د هیواد د راتلونکي لپاره یو حزبي (یو حزب لرونکی) چې د اسلام دین یې هم غوښتونکی دی رامنځته او دوی پرې هوکړې ته ورسیري او کار ترې واخلي، ځکه له یوې خوا ټول تنظیمونه دا رضایت نلري چې په یو گوند کې سره راټول شي که چیرې احیاناً هم رضایت ولري او هوکړې ته سره ورسیري نو د مذهب د اختلاف پر بنسټ سوني او شيعه په یو گوند کې سره نه یوځای کيږي چې په همدې ی سره د دوه گوندونو د رامنځته کیدو شونتیا پیدا کيږي.

د اسلامي ملي خوځښت گوند په هیڅ ډول مذهبي گوندونو له خوا نشي یوځای کیدای اونه هم پخپله د دوی خوښه ده چې سره یوځای شي چې پدې سره به یو بل گوند زیات او شمیر به یی دريو ته لوړ شي.

د سیاست په ډگر کې د نوې رامنځته شوې ډله (طالبان) دي چې د نورو بې وسلې کول او د هغوی د قدرت له منځه وړل غواړي او په هیڅ ډول له نورو سره د یوځای کیدو هوډ نلري پوتنیو څرگندونو ته په کتو سره په

هيواد کې څلور گوندونه مبارزې ته چمتو دي، نو دا وخت اړينه ده چې په هيواد کې ډيموکراتيک پارلماني نظام رامنځته شي.

ددې نظام په رامنځته کولو سره دا لازمېږي چې د امريکې متحده ايالاتو، فرانسې او انگلستان هيوادونو په څېر نظام انتخاب او ومنل شي.

د امريکا په متحده ايالاتو کې صدارت وجود نلري او اجرائي قوه يې مستقيماً د رئيس جمهور په لاس کې ده او جمهوري رياست ته نوماندان د يو گوند له لوري ټاکل کېږي دغه د جمهور رئيس مرستيال هم پخپله د جمهور رئيس له خوا ټاکل کېږي، او دواړه په خپلمنځي توافق سره خپله ټاکنيزه مبارزه پر مخ بيايي او رايه اچوونه د دواړه نوماندانو ترمنځ په يوه صندوق کې کېږي، د امريکا په متحده ايالاتو کې پدې مسئله ډېر بحث شوی او ويل شوي چې يو گوند نوماند ته دې په جلا جلا توگه په ټاکنيزو حوزو کې رايه ورکړل شي که په يوه صندوق او يوځای؟

ځيني د جلا او ځيني هم په يوځايي ډول ددې خبرې پلويان دي، په متحده ايالاتو کې ولسمشر د عامه رايو په بنسټ ټاکل کېږي.

په کانگرس کې د گوندي پلويانو د نشتون په صورت کې او ياهم له شخصي نفوذ پرته به په کانگرس کې د منلو وړ نه وي چې پدې سره به يې کارونه د خپلې دورې په پای له بشپړې ناکامۍ سره مخ شي ځکه په هغه هيواد کې يوازې دوه گوندونه په ټاکنو کې گډون کوي.

د ټاکنو کارونه او ترسره کول ډېرې ستونزې نلري، که چيرې ټاکنې د دريمې نړۍ په هيوادونو کې ترسره شي د بېلگې په توگه په افغانستان کې: دا چې په هيواد کې لوی او کوچني گوندونه شتون لري نو د دوی په موجوديت سره کيدای شي د ټاکنو پروسه اوږدوي او پايلې يې ټولو ته

غيرقانوني او نه منونكې وي څنگه چې د ډاکټر نجيب د واکمنۍ پرمهال ځينو ټاکنيزو حوزو تقريباً يو کال په بر کې ونيو طبعاً په اوسنيو شرايطو کې بې سرنوشتي، او خپلسریتوب پراختيا موندلی نو کيدای شي د ټاکنو پایلې له يوه کال څخه هم تېری وکړي.

ځينې گوندي ډلې چې په ټاکنو کې يې د ټاکل کيدو له حقه محروم شوي نو شونې ده چې پخپلو سيمو کې د ټاکنو د ترسره کيدو مخنيوی او يا هم گډوډي رامنځته کړي.

د بېلگې په توگه: دا چې په موجوده اسلامي حکومت کې د اسلامي ملي خوځښت گوند هيڅ ډول ونډه نه ده ورکړل شوې نو کيدای شي ځينو حکومتي ادارو ته پخپله سيمه کې د کار کولو اجازه ورنکړي تردې چې امکان لري چې د جهادي تنظيمونو څخه د غچ اخيستني په موخه نور دوکه او د فدرالي نظام د رامنځته کولو ټينگار وکړي.

که د فرانسې فدرالي نظام په پام کې ونيول شي نو په هغه کې يو ځواکمن او فعاله جمهور رئيس او لومړی وزير وجود لري خو دېته په کتو سره چې فرانسويان پوه له د پوهې له پلوه پرمختللي دي نو د حکومت په ويشلو کې دواړه لومړی وزير او جمهور رئيس سره سلا دي او د خپل قدرت د له منځه وړلو عواملو په وړاندې په گډه سره مبارزه او له منځه يې وړي.

زمونږ د هيواد شرايط هم په همدې لور روان دی څنگه چې جمهور رئيس او لومړی وزير دا غواړي چې له بشپړ قدرت څخه برخمن وي، د سيدراعظم او جمهور رئيس ترمنځ د قدرت ترلاسه کولو مبارزه په هيواد کې د سياسي وضعې د ټينگيدو د مخنيوي لامل گرځي.

مونږ دوه ځلې په پاکستان کې ددې مبارزې پایلې پخپلو سترگو ولیدلې چې جمهور رنځیس دوه ځلې انتخابي حکومت له منځه یوړ او که چیرې ورته لار په افغانستان کې پلي شي نو د دواړو اړخونو د پلویانو ترمنځ به وسلواله جگړه رامنځته شي.

که د انگلستان سیستم په پام کې ونیسو نو په هغه کې پاچا یا جمهور رئیس یوازې د ادارې او ملي یووالي سمبول په توګه وجود لري.

د ټولو اداري چارو صلاحیت یوازې د انتخابي سیدراعظم په واک وي.

په افغانستان کې خودخواهي خپل اوج ته رسیدلې او بې اعتباري تر خپلې کچې زیاته را ټیټه شوېده او لاهم د کموالي په لور درومي. که چیرې جمهور رئیس په هیواد کې د ملي یووالي سمبول په توګه وي نو لومړی وزیر یې په کلي ډول بې صلاحیته او بې ارزښته ګڼي او تر څنګ یې ځان په اصطلاح هر کاره ګڼي چې پدې سره د جمهور رئیس شخصیت ته پکې زیان رسېږي او په پایله کې دا هم شونې ده چې د پلویانو ترمنځ یې دوه اړخیزه جگړه رامنځته شي او کیدای شي جگړه ځانته وسلواله بڼه ورکړي.

په هر صورت، چې هر ډول ټاکنې ترسره شي او هغه موضوع چې د دریمې نړۍ په هیوادونو کې انتخابي حکومتونه تهدیدوي هماغه د ائتلافي حکومت جوړښت دی ځکه له یوې خوا پدې هیوادونو کې ملي فکرونه وجود نلري او له بلې خوا د داسې ګوند نشتوالی چې په یوازیتوب سره اکثریت رایه ترلاسه کړي.

البته د اکثریت رایې د تر لاسه کول په موخه په پارلمان کې څو ګوندونه سره یوځای کیږي او د ائتلافي حکومت د رامنځته کولو لپاره هڅې کوي

په ائتلافي حکومتونو کې ستر او واکمن گوندونه د خلکو له خدمت څخه لاس اخلي او د شخصي گټو په خوندي کولو بوخت او تر څنګ ورسره په واک شريک خواوو ته يې هم پام وي چې طبعاً دغه کار د ملت او هيواد په وړاندې د بې گټو کړنو لامل گرځي څرنگه چې مونږ تراوسه د مجاهدينو د ائتلافي حکومت ناخوالي زغمو او پرې اخته يو، که چېرې يو بې گټې او ناوړه عمل په ټولنه کې بياځلي تکرار شي نو پايله کې يې سربيره پردې چې ويجاړ هيواد به جوړ نشي بلکه انسان وژنې لوتونې او نورو ناوړه کارونو ته لار هواروي، که چېرې ټولې پورتنۍ ستونزې تر راتلونکو ټاکنو پورې په پام ونه نيول شي او حل لارې چارې ونه موندل شي نو بايد د داسې ټاکنو د ترسره کولو اقدام ونشي.

ځکه دا ډول ټاکنې چې د وگړو د غولونې او په سترگو کې يې د خاورې شيندنې په موخه ترسره کېږي گټې نه لري څښتن تعالی دې زموږ هيوادوال د دې ډول ټاکنو له ناوړه او بدو عواقبو څخه وساتي.

څلورم څپرکی

ټاکنې او ډيموکراسۍ

د ډيموکراتيکو هيوادونو له ځانگړتياوو څخه ددې تر څنگ چې مهمو دولتي چارواکو ته د ټاکلو او نوماند کيدلو حق ورکول کيږي نو د قدرت په گدی ناست گوند سره د اصولي مخالفت حق هم ورکول کيږي د حکومت يا مخالف گوند سره د مخالفت بنسټونه د يوې سياسي ډله بندۍ په چوکاټ کې د يو گوند له خوا ترسره کيږي.

مونږ هغې ډلې ته اپوزيسون ويلی شو چې دومره ځواکمن وي چې سياستونو ته تردې چې يو حکومت ته بدلون ورکړي، په نورو ډيموکراتيکو هيوادونو کې اپوزيسون قانوني او رسمي موقف لري، او شتون سربيره پر دې چې په ټاکنو کې د بريالۍ ډلې کارونو په وړاندې خنډ جوړ شي ترڅنگ ددې ډلې په کلک مخالفت لاس هم پورې کوي. اپوزيسون د حاکمې گوندي ډلې کړنو ته متوجه وي له چوکاټ او اصولو څخه د هغوی پر کوچنۍ تيروتنه هم نيوکه کوي او په وړاندې يې سخت خو عادلانه مخالفت هم څرگندوي؛ اپوزيسون په پارلمان کې ځان کې د وگړو استازی بولي او د حاکمې گوندي په کورنيو او بهرنيو برنامو، پاليسيواو اصولي تگلارې په وړاندې اقدامات کوي خو دا مو بايد په ياد وي چې اپوزيسون هيڅکله هم د بې ځايه مخالفت يا هم شخصي گټو او موخو ترلاسه کولو لپاره نه رامنځته کيږي.

بلکه د اپوزيسون په مخالفتونو کې تل د ملي گټو ملاتړ نغښتی وي نو له همدې ځايه ده چې حاکمه گوندي ډله هيڅکله هم له متقابلو اقداماتو سره نه يوځای کيږي طبعاً که چيرې د اپوزيسون تگلاره اصولي وي نو د حکومت له خوا يې په وړاندې هېڅ ډول اقدامات نه کيږي.

که چيرې اپوزيسون وغواړي د حاکمې ډلې يا حکومت چارې ترلاسه او واک ته ورسېږي نو دوه لارې بايد عملي کړي.

۱— د دوو ټاکنو ترمنځ په شته واټن د حکومتې کړنو او پلانونو په وړاندې اصولي او قانوني مبارزې ترسره کول.

۲— په ټاکنو کې به حاکمې ډلې په وړاندې يو سيال گوند په څير سياسي مبارزه کوي او تل هڅه وکړي څو رايه ورکونکي پدې قانع کړي چې کولای شي په هيواد کې يو ځواکمن او پرمختللی حکومت رامنځته کړي او د حاکم حکومت د بدلولو وړتيا لري.

او دوی هدف ته د رسيدو لپاره له بې ځایه خبرو او ژمنو پرته خپله تگلاره او برنامې وگړو ته وړاندې کوي، که چيرې په هيواد کې سياسي گوندونو شميره ټيټه او هر څومره چې سياسي گوندونه ځواکمن وي په هماغه کچه اپوزيسون هم ورسره ځواکمن وي او که برعکس شمير يې لوړ وي او کموزري وي نو اپوزيسون به هم ورسره کمزوری او بې ارزښته وي.

پورتنی دويم شکل عموماً په وروسته پاتې يا د دريمې نړۍ په هيوادونو کې ليدل کيږي چې پدې اساس دواړه هم ائتلافي حکومت او هم اپوزيسون کمزوري وي.

پدې هیوادونو کې د پوهنیزې کچې د ټیټوالي او د دواړو سیاسي شعور ډیری پر احساساتو پورې تړلي دي چې وروسته بیا په پارلمان کې هم لاس او گریوان وي چې تر ټول ښه بېلگه یې تېر کال د پاکستان په پارلمان جگړه ده او مونږ ټول یې هم شاهدان یو، او یا یې په پایله د زیان اړوونکي لاریونونو او وسلوالي جگړې لامل گرځي.

او ددې حالت د دوام د مخنیوي لپاره باید یو گوند شدید قیودات رامنځته کړي او ناوړه گټه اخیستونکو ته دا حق نه ورکول کیږي چې د خپل سیاسي تجارت لپاره کوچني گوندونه جوړ کړي چې وروسته نور وگړي هم په ریشخند او ټوکو په ژبه ورته ووايي: چې فلاني د خپلې کورنۍ له غړو څخه یو پراخ او لوی گوند جوړ کړی دی.

د تعجب خبر خو دلته داده چې نوموړي گوندونه بیا د مساوي حقونو او بام قوي گوندونو دعوې هم کوي او ځانته د یو ځوگمن گوند په سترگه گوري.

بیابیا دا تکرار شوي چې یو گوند په پارلمان کې د یوې څوکۍ په لرلو له بل لوري سره ائتلاف کوي هغو لور یې کابینې ته چمتو کوي البته د هغه په بدل کې یو ډیر مهم وزارت هم په لاس راوړي.

په یو گوند، دیکتاتوري او یا هم نظامي رژیمونو کې چې اپوزیسیون ته پکې په ښکاره توگه زمینه مساعد نه، نو اپوزیسیون خپل مخالفتونه په پټه سره کوي ځنګه چې په سوسیالیستي یا هم شاهي رژیمونو کې چاته د مخالفت اجازه نه ورکول کیږي نو په همدې سره مخالفین خپل مخالفتونه په بیلابیلو لارو ترسره کوي چې تر ټولو ښه بېلگه د شب نامو

غورځول دی دغه راز د پخواني شوروي اتحاد د کمونستي رژیم پرمهال مخالفتونه په شخصي محفلونو کې د طنز په شکل ترسره کیدل.

اسلام او ډیموکراسی:

د اسلام سپیڅلي دین له نن څخه یو نیم زر کاله وړاندې د بشر لپاره د ژوند یوه تگلاره ډالی کړې چې نه یوازې په لنډ وخت کې یې د عربو متعصب او ناپوه قوم له پراخ پرمختګ سره مخ کړ بلکه پدې وتوانېد چې د د طبیعي علومو په برخه کې تردې کچې وده وکړي څو د لمړیز نظام د سیارو په سینه کې ځانته د استوګنې زمینه برابره کړي خو د اخلاق پالنې، د مساوي حقونو او د اجتماعي عدالت په برخه کې یې د زړه له خلاصه هېڅ ډول کوتلي گامونه نه دي پورته کړي پداسې حال کې چې په اسلامي تگلاره کې د ټولو د تامین امر شوی دی دغه راز اسلامي تگلارې تراوسه پورې خپله برتري ساتلې او لا به یې هم وساتي. د تگلاره د انساني بشر د کمزورو او خود خواهانه مغزو او غوښتنو نه ده جوړه کړې دا تگلاره د کایناتو د امپراطورۍ د تگلارې یوه برخه ده او دا تگلاره د کایناتو د خالق او شهنشاہ د بې پایلې قدرت په روښنایۍ کې د جوړه او د بني ادم د لمسیانو د لارښونې او د تل لپاره د پلي کولو لپاره نازل شوې ده.

د انسان پیدایښت له دوو برخو جسم او اروا څخه جوړ شوی دی دغه تگلاره د انسان د ژوند دواړه برخې مادي او معنوي اړخونه په بر کې نیسي.

له هغه ځايه چې د انسان جسم او اروا ډيالکتیکي اړیکه لري نو کولای چې ورپورې ټولې اړوندې چاروې پخلې همغږۍ او یوځایي ډول سره ترسره کړي، د ژوند د مادي او معنوي اړخونو تفکیک، د هغوی بیلوالی او دوو متضادو ډلو په واک کې یې ورکول د ددې اړیکې په پراختیا تمامېږي چې په پایله کې به یې ترمنځ موازنه رامنځته نه شي څنگه چې په غربي عیسوي ټولنو کې دا حقیقت پخپلو سترگو وینو او شاهدان یې یو.

په هغو ټولنو کې د ژوند معنوي چارې کلیسا (د عیسویانو عبادتځای) او مادي چارې حکومت ته سپارل کېږي ځکه حکومت د ژوند مادي چارو ته ډیره پاملرنه کوي او د خلکو مادي ژوند ته په غیرې تصوري ډول ښکلا او پرمختګ وربښي.

برعکس د ژوند معنوي چارو ته دومره پاملرنه نه کوي د امریکایان او اروپایانو د ژوند اروا ورځ په ورځ د مړاوي کیدو په لور درومي او ژوند یې د معنویات د کمښت له کبله له بحران سره مخ دی.

ډیموکراسۍ او د بشر حقونه هغه نسخې دي چې په هیڅ ډول نشي کولای په پلي کولو سره یې شدیدې معنوي ناروغۍ درملنه کړي او تراوسه هم پخپل شدید حالت کې پاتې دي.

البته اوس یوازې اسلامي تگلاره پلي کول، د تعصب او دښمنۍ له منځه وړل کولای شي څو د غربيانو سربیره د ټول بشر دا سترناروغۍ درملنه کړي.

د فرد او اسلامي ټولني ځانگړتيا:

اسلام د يوې سالمې ټولني د جوړولو لپاره ځانگړې تگلاره لري، اسلامي ټولنه د همکاري، برابري، خپلواکي او عدالت پر بنسټ ټينگه ده، د هر ځای اوسيدونکي،

هر څوک چې د هر ځای وي، په هر قوم او قبيلې پورې چې تړلی وي، په هر ژبه چې خبرې کوي، له هر نژاده چې وي ټول پکې يو ډول او مساوی حقونه لري.

د اسلام په سپيڅلي دين کې هېڅ ډول برتري، بې عدالتی، ظلم زوراو تبعيض ته ځای نه دی ورکړل شوی.

د اسلامي تيورۍ سره سم له کومه ځايه چې انسان د يو خالق مخلوق او د يو مور او پلار اولاده او د يو فطرت لرونکی دی ولو که په بيلابيلو ډلو ويشل شوي دي خو ټول په ملي يووالي کې سره يوځای دي.

د اسلام دين له مسلمانانو څخه غواړي چې د اجتماعي همکاري او برابري له لارې پخپل منځ کې فطري وحدت ټينگ او پرمختللی کړي.

په لنډه توگه مسلمانان بايد دا اصل په پام کې ونيسي او د نسل او نژاد يووالي په عقیده، دين، ايمان، عبادت، د ملت په يووالي باندې بدل کړي يو بل ته له خبرو تير شي نو پدې صورت کې کولای شي چې د ځان غوښتنې او لوړوالي له انگيزې څخه تير شي او د ورولی او ټولنيز پرمختگ زمينه برابره کړي چې پدې سره به يوه واقعي اسلامي او انساني ټولنه رامنځته شي.

په اسلامي تگلاره کې د انسان امتياز او ارزښت پرهيزگاري ده او پرهيزگاري په الله تعالى باندې ايمان لرل احکام يې پرځای کول او د بنده گانو خدمت کول ده.

څښتن تعالى فرمايلي دي: له تاسو ټوله څخه د څښتن تعالى په وړاندې نږدې هغه څوک دی چې پرهيزگاره وي.

په اسلامي پرهيزگاری سره د امتياز، برتری، نفاق اچوونه، ظلم او ستم، د انساني حيثيت تر پنبولاندې کول، هر ډول فساد، فرد په فرد، ډله په ډلې، قوم په قوم هيواد پر هيواد تيری، تعصب او تبعيض له منځه ځي. واقعي اسلامي او انساني ټولنه د ټولو وگړو لپاره د نيکمرغی او خوښی رامنځته کول زيمواره ده.

لوی څښتن تعالى په مسلمانانو کې نفاق اچوونه يو شرکي عمل گڼي او خپل پيغمبر ته يې له داسې انسانانو څخه د ليريوالي امر کړی دی، ای پيغمبره له هغو خلکو څخه ليرې اوسه او په کتار کې مه دريږه چې اسلامي يووالی يې پرې ايښی وي او په بيلابيلو ډلو يې ځان ويشلی وي او دداسې انسانانو کار ماته پرېږده او زه به ددې عمل د ترسره څخه خبر کړم.

د اسلام ستر پيغمبر په دې اړه فرمايلي دي:

څوک چې چاته د تعصب بلنه ورکوي، يو د بل په خبره وژني او د همدې کار د ترسره کولو پرمهال مړ شي نو هغه شخص زما له امت څخه نه دی، نو په يوه استواره ټولنه کې د اسلامي احکامو پرېښت سوله او امنيت حاکميت لري د خلکو حيثت او ناموس پکې خوندي وي، د انسانيت او

برابری په فضا کې ژوند کوي او پدا ډول ټولنه کې مخالفینو ته هم پدې دنیا هر ډول سزاګانې ورکول کیدای شي او هم په هغې دنیا! خښتن تعالی فرمایلي دي: څوک چې یو انسان په ناحقه او غیر قانوني ډول ووژني نو داسې مانا لري چې ګواکې ټوله نړۍ یې وژلي وي. سترپیغمبر حضرت محمد(ص) پدې حدیث کې فرمایلي: کله چې دوه مسلمانان یو د بل په وړاندې خپلې تورې راوباسي او یو بل ووژني نو د قاتل او مقتول دواړو ځای دوزخ دی.

دغه راز وايي: په تحقیق سره دښتن تعالی په وړاندې د ټولې نړۍ د له منځه تلو په پرتله د یو انسان وژل ډیر ارزښت لري. پدې خبره د اسلام سپیڅلي دین دوه رکنه (امر بالمعروف او نهی عن المنکر،) او د اسلامي ټولني دوه مهم لارښودنه نغښتي دي.

ای انسانانو په نیکو کارونو کې یو د بل سره مرسته وکړئ او په ناوړه کارونو کې د یو د بل له مرستې څخه ځان وساتئ. خښتن تعالی په اسلامي ټولنه کې ځان غوښتنې او خپلسری له خښتن تعالی او د هغه اله استازي سره د جګړې بولي او دا کار یې منع کړی دی. هغه څوک چې له خپل خالق او پیغمبر سره جګړه کوي او د فساد لپاره خپل وخت لګوي د لاندې سزاګانې باید ورکړل شي.

۱— ووژل شي؛

۲— په دار وځړول شي؛

۳— لاس او پښې یې پرې شي؛

۴— له خپلې خاورې څخه وویستل شي؛

په نورو نظامونو کې کله چې افراد مخالفت وکړي نو فرد ته د تصویب شوي قانون سره سم سزا ورکوي پداسې حال کې چې په اسلام کې قانون سربیره د څښتن تعالی د عذاب مستحق هم ګرځي.

د اسلام په سپیڅلي دین کې آوامر او حق البعد دواړه نغښتي دي چې د نیک عمل په ترسره کولو او له بدو څخه د ځان ژغورنې امر کوي.

د اسلام په سپیڅلي دین کې یو اصل د ټولنیز عدالت تامین، د ظلم له منځه وړل، تیری او د نورو د حق تر پښو لاندې کولو ځان ساتنه ده.

له کومه ځایه چې کاینات په عدالت او همغږۍ پیداشوي بشري ټولنه هم دغه راز د کایناتو یوه برخه د عدالت او همغږۍ تامین بولي.

څښتن تعالی پې اړه فرمایي: انصاف وکړئ ځکه انصاف د پرهیزګارۍ یو مهم اصل او عمل دی.

د اسلام سپیڅلی دین د ټولنې د طبعي نظم د خونديتوب په موخه په ټولنه کې ظلم کول او ظلم زغمل دواړه منع کړيدي، او پدې اړه څښتن تعالی فرمایلي دي:

پر نورو تیری مکوی ځکه تیری کوونکي خلک د څښتن تعالی نه خوښیږي.

د اسلام ستر پیغمبران د ظلم د زغملو په اړه فرمایلي: هر څوک چې د خپل مال، ځان او ناموس د ساتنې لپاره ووژل نو شهید دی.

هغه څوک چې ظلم زغمي نو په اړه یې څښتن تعالی فرمایي: هغه څوک چې مړ شي نو په قبر کې ترې پرښتې پوښتنه کوي چې ژوند دې په څه حالت کې وو نو دی به وایي مظلوم وم بیا به ترې وپوښتي چې ایا د څښتن تعالی ځمکه پراخه نه وه چې مهاجرت دې کړای وای، نو د دې

ډول خلکو ځای چې ظلم زغمي، په وړاندې یې پاڅون او مهاجرت نه کوي دوزخ دی چې ویرونکی او هیبتناکه ځای دی، خدای (ج) نه یوازې د ظلم کول او زغمل منع کړي بلکه د نورو د خلاصون امر یې هم کړیدی. ولې هغه نارینه، بنځینه او کوچنیان چې له ظلم خلاص نه شول او وایي خدایه په یمن باندې له ابدې رحمت سره سره مونږ له دې کلي وباسه ځکه چې ددې ځای د اوسېدونکو کسب وژنه او ستم دی.

په سوسیالیستي او سرمایه داري نظامونو کې هیڅ ډول واقعي عدالت نه شي ټینګېدای ځکه چې پدې ډول نظامونو کې فرد د فرد، طبقه د طبقې او هیواد د هیواد تر استثمار لاندې وي، استثمار د اقتصادي عدالت د مخنیوي ستر لامل ګڼل کېږي. اسلامي نظام نه یوازې په تیوري ډول بلکه په عمل کې یې هم هر ډول استثمار له منځه وړی څرنگه چې د راشدینو خلفاوو د واکمنۍ پرمهال په ځانګړې توګه د حضرت عمر رض د واکمنۍ دوره د پورتنۍ خبرې ستر ثبوت ښودلای شو.

په اسلام کې د دوه اړخیزې څارنې اصل

په اسلامي ټولنه کې څښتن تعالی امر بالمعروف نهې عن المنکر سره سره هر مسلمان ته دنده سپارلې شو یو د بل د اعمالو څارنه او ساتنه وکړي؛ البته دغه څارنه یوازې د یو فرد، ټولنې او یوې طبقې په ګټه نه بلکې د ټولو د خیر لپاره تر سره کېږي.

دا ډول څارنه د امر او مامور، ښوونکي او زده کوونکي، لوړپوړي او ټیټ پوړي، حاکم او محکوم له خوا په دوه اړخیز ډول ترسره کېږي، خو یو اړخ هم باید د عدالت او حق له دایرې څخه ونه وځي، څرنگه چې ابوبکر صدیق رض د خلافت تر لاسه کولو وروسته وویل:

ای! خلکو پوه شی او خبر واوسی تر هغه چې زه د خښتن تعالی او دهغه د پیغمبر د احکامو اطاعت کوم نو زما پیروي پر تاسو واجب ده. که چیرې مې له دې احکامو سرغړونه وکړه نو بیا مې د اطاعت پرځای له خلافت څخه لیرې کړی.

د هغه په عقیده که چیرې حاکم گناه وکړي او له سمې لارې ووځي نو د هغه فرمانبرداري لازمه نه ده، او که چیرې نورو ته د گناه کولو امر وکړي نو دا ډول امر یې د منلو وړ نه دی. هغه څوک چې د خلکو په وړاندې مسئول او واجب الاحترام نه وي نو په هیڅ ډول د مومنانو واقعي خلیفه نشي جوړیدای یوازې هغه څوک چې اعمال یې اسلامي، عادل او د ټولو خیر غوښتونکی وي.

د اسلامي ټولني لارښودونکي د اسلامي دساتیرو پر بنسټ د خدای او د خدای د مخلوق په وړاندې ځان مسئول گڼي، خلکو ته سمه لار ښايي او د هغوی شرعي غوښتنې پوره کوي، ټولنه له هر ډول فساد څخه ژغوري او پخپل هم ښکاره او د نورو د اعمالو څرگندونکی هم وي، ځان پالونکی نه بلکې ځان ماتونکی وي، د ټولنو د رنځونو رغوونکی، پخپله نیکه خبره ټینگ ولاړ وي او د اسلام سپیڅلي دین لاروی وي.

دوه اړخیزه څارنه پدې مانا چې اولیاء د دولتي اتباعو د چارو څارونکي او برعکس وي. په اسلامي ټولنه کې د چارو څارونکي نشي کولای چې پخپله خوښه او د ځانه په گټه فرمانونه صادر کړي او اتباع د اولیاوو ټول گوډ او رانده امرونه په بشپړ ډول نشي منلای.

حضرت عمر رض ددې لپاره چې خلک د خپلو اعمالو د څارنې لپاره وهڅوي له خپل ټاکل کیدو یې وروسته وویل:

ای! خلکو که زه د خدای له لارې ووځم له ماسره به څه ډول چلند وکړئ؟

په مجلس یو تن حبشي غلام ځواب ورکړ او ورته یې وویل:

چې ای! زویه قسم مې دې په خدای وي چې بیا به دې زه پدې خپلو توره لارې ته راوړم. حضرت عمر رض وویل: که چېرې د ښځو له مهر له سلو درهمو زیات نو په ازاد ډول دې غوښتنه وشي او زیات مال دې بیت المال ته وسپاري.

یوه ښځه چې په دې غونډه کې حاضره دغه ایت که کومې ښځې ته په مهر کې زیات مال ورکړئ نو بیرته یې ترې مه اخلئ د ثبوت په توګه وړاندې کړ او وې ویل چې دا د قرانکریم له متن څخه بې خبري او د ښځو پر حق تیری دی هغه نشي کولای له ځانه قانون جوړکړي او له ما څخه خدای راکړی حق واخلي.

کله چې عمر رض د ښځې استدلال واورید او دې پېښې ته ځیر شو وروسته یې وویل چې ای! خدایه ما وښه.

ای! عمره ټول خلک ستا ملګري او سلاکاران دي او هغه ښځه په رښتیا او له عمر څخه خطا شوېده.

دغه پېښه د رښتني اسلامي خلافت یو نمونه ده ځکه چې خلیفه ددې پرځای چې پخپله اشتباه کې دلیل راوړي د ټولو وګړو په وړاندې یې خپل قصور ومانه او له څښتن تعالی څخه یې د بښنې غوښتنه وکړه.

دغه په اسلامي نظام کې د څارنې او ساتنې ښه بیلګه ده. نه یوازې دا چې حاکم اومسئوله دستګاه خلک خپلو اعمالو ته متوجه کړي بلکې

عام خلک هم د خپلو واکمنو اعمال او اقوال تر څارنې لاندې نيسي خو هغوی هم د نيکو کارونو له دايرې څخه بهر نه شي.

دغه ساتنه يوازې د روزنې، ديني پرمختگ څخه خبرتيا او سياسي شعور پر بنسټ ترسره کيږي. د اسلام له نظره د هر امر او مامور بايد يو بل ته پام وي حتی بايد له خپلو کوچنيو تخطيو هم سترگې پټې نه کړي ځکه پدې سره به د دوی تخطي لويه او په پايله کې به د نظام په ړنگېدو تمام شي.

هغه وگړي چې پدې نړۍ کې له فاسدو او بدکارو رهبرانو پيروي کوي نو کله چې په هغې دنيا کې په عذاب اخته شي بيا به وايي: چې ای! خدايه مونږ له فاسدو او بد کارو رهبرانو پيروي کړې او د گمراهۍ په لور تللي يو، خدايه د هغوی عذاب دوه چنده او پخپل سخت غضب او لعنت يې اخته کړئ.

رسول ص فرمايلي: څوک چې د نورو د ژوند او دنيا لپاره خپله دنيا او ژوند خرابوي هغه کمعقل دی او له هغه څخه کمعقل هغه څوک دی چې د نورو د دنيا لپاره خپل اخرت تباه کوي.

د خلکو د څارنې د نشتون په صورت کې به اسلامي رهبران په ظالمانو بدل شي، او لاندې کړنې به ترې ترسره شي:

۱ — ظالمان چې پخپله فاسد وي نو نور هم د فساد په لور راکاږي او د فساد لمن پراخوي.

۲ — نیک عمله خلک به ظلم پيل کړي او د ذلت په لور به راوکاږل شي، بيا به ناوړه او مفسدو خلکو ته پرمختگ ورکړي چې پدې سره به د غوره مالی بازار گرم شي.

۳— ځان به لوړ او پياوړی گڼي او د نورو پروا به نه کوي چې پدې سره به نورو گناهونو ته هم مخه کړي.

۴— ځان د نورو په پرتله هوښيار گڼي چې دا د دوی د گمراهۍ او فساد لامل گرځي.

۵— خلک په بيلابيلو ډلو وپيشي ترڅو کمزوري شي او د دوی د ناوړه اعمالو په وړاندې د دريدو توان ونه لري او په پايله کې د ځان، کورنۍ، خپلوان او ملاتړو لپاره د ژوند اسانتياوې رامنځته کړي.

۶— د زده کړې ترلاسه کولو، د استعدادونو ودې، سياسي شعور او اقتصادي پرمختگ ته په بل ډول گوري څو دوی اړمند وي او اطاعت يې وکړي.

۷— دښمنۍ او وينې تويونۍ ته لار هواروي څو استعدادونه يې په منفي لارو پرمختگ وکړي او ددوی قدرت ټينگ او دوام پيدا کړي.

۸— په ټولنه کې د فساد دود رامنځته کوي او خلک پکې ډوبوي څو دين او دنيا يې تباه شي.

۹— نه يوازې ځان سوله غوښتونکی ښايي بلکه خپل نور پلويان هم نیک عمله بولي.

۱۰— ځان د دين واکدار پېژني خلک د واقعي سولې په وړاندې د مخالفت لپاره پاڅون ته تحريکوي.

۱۱— هغوی خپل اعمال د هغو علماوو په ملگرتيا سره چې دين يې په دنيا خرڅ کړی وي ځان پاک ثابتوي او د وگړو په وړاندې پرېښي.

په اسلام کې سياسي حقونه:

د اسلام سپيڅلی دين له بل هر دين څخه د امنيت او عدالت د تامين په موخه حکومت او سياست موجوديت ته ډيره اړتيا ده.

د اسلام دښمنان دا دين يوازې د اخلاقي او شخصي مکلفيتونو چې په عبادتخايو او کورونو کې ترسره جوړښت بولي.

د اسلام څخه د حکومت اوسياست د جلاوالي څخه د دښمنانو موخه په بې خبره مسلمانانو کې دا ذهنيت رامنځته کول چې گواکې سياسي، اقتصادي او ټولنيز مسايل يوازې دنيوي مسايل دي او له اسلام څخه سره کومه اړيکه نلريږ.

او د اسلام يوازينی موخه ديني مسايل دي (د اخرت ورځې د عذاب څخه د خلاصون) لپاره او بس!

د اسلام د دښمنانو تبليغ په اسلامي علماوحتی په په شېخ عبدالرازق هم اغيز کړېده

لکه څنگه چې د نوموړی پخپل يواثر کې چې ډېرو امريکايانو ورڅخه گټه پورته وايی: چې د اسلام په چوکاټ کې سياست ته ځای نه دی ورکړل شوی او سياسي چارو ته پکې پاملرنه يو غير اسلامي کړنه ده پداسې حال کې چې پيغمبر ص فرمايلي: څوک چې د مسلمانانو چارو يا برخليک ته پاملرنه نه کوي نو له مسلمانانو څخه نه دی.

د اسلام سپيڅلی دين د ژوندانه ستر او پراخ نظام دی چې په هغه کې ټول مسايل د دنيوي او اخروي نيکمرغيو پورې تړلي دي لکه د حکومتي ادارې پورې د تړلی امر پلي کول.

یوازې د سیاست اړوند مسایل د ټولنې له وزن سره متناسب له مختلفو لارو د ازمایلو او امکاناتو په لرلو سره ورته پاملرنه کیږي. یو ټکی باید په پام کې ونیسو چې مستشرقینو په اسلام کې د سیاسي پرمختګ لپاره د مسلمانانو سیاسي ته مراجعه کړې ده، البته د راشدینو خلفاوو وروسته دوی له دین څخه ورو ورو لیرې کیدل او د خلافت نظام یې په میراثي شاهي نظام بدل کړ، یوازې خلفاوو چلند یې یو بل څه او د اسلام د واقعي سیاسي پرمختګ څخه پرته بل څه وگنل طبعاً په شاهانو باندې د بدل شویو خلفاوو د مطالعې کردار د اسلام له لورې یو منفي انځور وړاندې کوي.

په اسلام کې دغه ډول د سیاست غیراصولي مطالعه دی اس مرگولیه (د یو عالم نوم) په خپل اثر کې د (محمد پینیزم) ت عنوان لاندې دی وايي: چې هېڅ مسلمان د خپل وخت پرمهال د رهبر په وړاندې کوم سیاسي حق نلري او هېرې یې د هېڅ یو وگړي په وړاندې مسئولیت نلري نوموړی د خپلې وینا د تائید لپاره وايي: که چیرې کوم رهبر د خپلو قدرت په وسیله کوم عام وگړی پرته له قانوني اسنادو او شواهدو ووژني نو ددې کار په ترسره کولو سره بیا هم د د خلکو په وړاندې مسئول نه دی.

دغه ډول ناسمې پریکړې د سیاسي تاریخ تش په نوم له خلیفه گانو څخه اخیستل شوې پداسې حال کې چې د اسلام د سیاسي واقعي تگلارې لپاره باید له قرانکریم، سنتو، احادیثو، راشدینو خلفاوو او د صحابو له اعمالو څخه گټه پورته کړای شي. ځکه پدې گټې اخیستنې سره کولای شو کولای شو د اسلام اصلي سیاسي لارې پیداکړو البته

خان بنودونکو خلیفه گانو او رهبرانو د اساساتو څخه وتلې او مخالفه لار نیولې وي او د اسلام اصلي انځور یې د خپلو غیر اسلامي اعمالو تر شا پټ کړی وي له اسلام څخه یو منفي انځور بنودلی دی او دا نو د هغو گناه ده. څرنگه چې علامه اقبال لارهوري ویلي:

د اسلام سپیڅلی دین له هر ډول عیبونو او نیمگړتیاوو څخه پاک دی خو چې د مسلمانانو په مسلماني کې نیمگړتیا او عیب نه وي (شعر). دا یو روښانه حقیقت دی چې که په نړۍ کې د اسلام سیاسي نظریات نه وای خپاره شوي نو معاصره دوره کې به کوم سیاسي اساسي اصولو وجود نه درلود.

اسلامي اصول د غریبانو په سیاسي رسانس او نظریاتو ډیره اغیز واچوله البته دا حقیقت هغه وخت ښکار یږي چې انسان د سیاسي اصولو د بنسټ او اساس اړوند پلټنې ترسره کړي څو سیاسي معاصر او اسلامي اصول سره پرتله کړي.

اسلام اسلامي امت ته د دندو او واجباتو سربیره سیاسي حقونه هم وربښلي دي، اسلام په روښانه ډول د حقونو او وجایبو ترمنځ برابروالی ساتلی دی څو یو پر بل مسلط نشي دغه امر په یو نه یو ډول فساد او گډوډۍ ته لمن وهي چې په پایله کې د نظام په ړنگیدو تمامیږي.

تر ټولو ستر حق چې څښتن تعالی د حقونو ترمنځ بنده گانو ته وربښلی هغه په رهبرانو د اتباعو حق دی او د خدای ج ددې لپاره دا حق بنده گانو ته ورکړی څو په پلي کولو سره یې دعام وکړو او مشرانو ترمنځ همکارۍ دوام ومومي او دین پرې ځواکمن او وده وکړي ځکه عام وگړي یا اتباع تر هغې نشي ښه کیدای څو چې یې حکمران حقونه ورنکړي

چې پدې صورت به کې به عدالت پخپل قوت تامین شي او د اسلامي نظريات به عملي بڼه خپله کړي او په پایله کې به ټولې چارې سمې شي او دولت به ځواکمن او ټینګښت ومومي دښمنان به پدې ونه توانېږي څو حکومت ته زیان ورسوي ولې که چیرې اتباع خپل واجبات او دندې ونه پیژني، یې ترسره نه کړي او یا یې حکمران هغوی له خپلو حقونو څخه بې برخې کړي نو اختلافات به رامنځته شي نو ناخوالې به مسلطې شي او د دین اصول به د حکمران د لاس ګوډۍ جوړ شي چې ورسره به حکومت او خلک دواړه فاسد شي او حرص او بې اتفاقی به اختیار کړي خلک به د ناوړه کارونو ترسره کولو په وړاندې بې توپیره شي. پرهیزګاره او سپیڅلي خلک به له دندو لیرې او استهزا شي له مفسدینو او وران کارو څخه به ملاتړ وشي او وروسته به دیني احکام تردې چې څښتن تعالی به له هیره وویستل شي.

که د عامو وګړو د حقونو او واجباتو ترمنځ برابروالی مشخص او روښانه شي او عملي بڼه ورکړل شي دغه امر به د اسلام دولت او لاندې څلور عناصرو د ځواکمنتیا لامل وګرځي.

۱— د حقونو او عدالت قدرت؛

۲— په عملي بڼه د دیني اصولو ترسره کول؛

۳— د عدالت غلبه او نور؛

۴— د سنتو پیروي؛

خو که د موازنه له منځه لاړه شي نو د څلورو لاندینو عناصرو د کمزورتیا لامل ګرځي.

۱— د اختلافاتو څرګند بدل؛

- ۲ — د استبداد او ناخوالو پيدا كيدل؛
  - ۳ — د اختلافاتو او ديني موضوعاتو پرمخ د استدلال پيدا كيدل؛
  - ۴ — د سنتو په پام كې نه نيول؛
- د پورتنيو كمزور عناصرو وجود په اسلامي دولت درې څيزه او پنځه لاملونه رامنځته كوي درې څيزونه دادي:
- ۱ — پخپله خوښه د چارو ترسره كول؛
  - ۲ — د دين د اصولو نه پلي كول؛
  - ۳ — په ټولنه كې د فساد زياتوالی؛

او پينځه لاملونه يې په لاندې ډول دي —

- ۱ — د خلكو له خپلو حقونو د بې برخې كولو ويرې له منځه تلل؛
  - ۲ — د غيرقانوني كړنو په ترسره كولو د ويرې وركيدل؛
  - ۳ — د پرهيزگارو او وړ خلكو سپكاوی؛
  - ۴ — د جنايت كارانو او خائنانو درناوی؛
- د اسلام په سپيڅلي دين د څښتن تعالى په كتاب او د پيمغمبر د احاديثو په رڼا كې د وگړو په په سياسي حقونو بشپړه روښنايي اچول شوې او لاندې څلور څانگې پكې شامل دي.
- ۱ — د هغو حقونو څخه د خلكو خبرتيا چې څښتن تعالى ورته وركړي دي او په اسلامي ټولنه كې له خپلو حقونو څخه د هيڅ يوغړي محروميت ددې لپاره چې اسلامي حكومت غه دروند بار پورته كړای شي نو له خلكو سره بايد په خلاص نيت او پاك لمنۍ سره چلند وكړي او له نفساني غوښتنو لکه فريب، تقلب، تعصب او بډې اخيستني څخه ځان

وساتي اسلامي حکومت بايد خپل ټول اعمال ددې قراني امر پر بنسټ برابر کړي:

ای! مومنانو د عدالت ساتونکي او په څښتن تعالی شهادت ورکوونکي واوسئ که ستاسو په وړاندې، ستاسو د کورنۍ په وړاندې او یا د خپلوانو په وړاندې وي که بیوزله وي او که سرمایه دار ځکه چې د پرتلینې له مخې دواړه سره نږدې دي.

له هوا او هوس څخه پیروي وکړي چې د سمې لارې څخه ونه وځي که له سمې لارې څخه ووځي یا بې لارې شی او هغه څه چې تاسو یې ترسره کوئ څښتن تعالی پرې خبر وي.

نو په اسلامي سیاسي په لاره کې فریب، تقلب او تعصب وجود نلري؛ حکمران او اتباع سره برابر دي او یو پر بل لوړوالی نه لري او دواړه په نیک کارونو کې یو دبل همکار او له بدو کارونو یو بل وژغوری.

هر هغه څه چې یو انسان پر بل لوړوي هغه یوازې تقوا کیدلای شي. نسب، جنس، قومیت، ژبه، پانگه، منقوله او غیر منقوله پانگه، قدرت او وسایل هېڅکله نشي کولای یو پر بل لوړ کړي.

دندو په ترسره کولو کې له ملت سره د حکمرانانو مرسته او وفاداري د اسلامي سیاسي لارې یو مهم اصل او موضوع ده.

اسلام سره وفاداری د حکمران او اتباعو ترمنځ د سیاسي اړیکو له ټینګولو پرته له بلې لارې امکان نه لري.

ځکه نننی سیاست د منافقت یو بل نوم دی چې په بشپړه له اسلام په ټکر کې دی او هر هغه څه چې ددوی په زیان وي پټوي؛ او یوازې هغه څه ښکاره کوي، چې ددوی په ګټه وي په ښکاره یو څه وایي او په پټه بله؛

پداسې حال کې چې اسلام له ملت وفاداری د هغوی په حقونو کې تر ټولو وړاندې حق بللی دی.

له وفاداری وروسته هر هغه څه چې په اسلام کې مهم ګڼل کېږي صداقت او رښتینولۍ ده او څښتن تعالی پدې اړه فرمایلي:

((د خدای ج لعنت دې پر هغه چا وي چې درواغ وايي:))

د حکومت یا اتباعو له دداسې کارونو ترسره کول چې صداقت پکې نه وي او ټول په درواغو ولاړو وي نو دا ډول کارونه دوی د اسلامي عقیدې له دایرې څخه باسي.

پر دې بنسټ که چیرې پرهیزګاره او سپیڅلي خلک د حکومت په راس کې په دندو وګمارل شي نو د اسلامي نظام موخې هم بشپړېدای شي، ځکه چې بیا به په حکومت کې فساد، غلا، رشوت او بې عدالتی له منځه ځي. او دغه ډول حکومت یوازې د اسلامي سیاسي تګلارې پر بنسټ رامنځته کیدای شي.

د دولت دغه ډول پرمختګ کې که چیرې له اسلامي صادقانه سیاسي تګلارې څخه سمه ګټه پورته شي نو ورسره د انسان عادلانه تګلاره په عمل کې ښکاره کېږي.

څرنګه چې د اسلام ثاني خلیفه سیاسي تګلاره په داسې ډول د عدالت په څوکی څرګندوي چې د لازيات ډاډ لپاره خپل زوی قربانوي.

دا هغه څه ده چې د بشریت په تاریخ کې یوه ورته نمونه بلکې دې تعميل ته نږدې عدالت نشي ښودلای.

۲ — د ملت د غوښتنو بشپړول: دا موضوع دا مانا ښايي چې د هیواد اقتصاد باید په امانتداری سره وساتل شي د قانوني اقتصاد حقونه ورکړل شي، د همدې حقونو پر بنسټ باید له ملت سره راکړه ورکړه وشي. ځکه اسلامي ټولنه په هره برخه کې کوم اقتصادي عمل ترسره کوي ځانگړی حق لري، ځنګه چې سوداګر، کسبګر، صنعتکاران او بزګران هر یو خپل ځانگړی حق لري. په عین وخت کې اړمند او بیوزله خلک هم ځانگړی اقتصادي حقونه لري.

دا د حکومت دنده ده چې له یوې خوا ملي عواید راټول کړي او له بلې خوا د خلکو اقتصادي حقونه ورکړي.

وګړي حق لري څو د اقتصادي حقونو څخه په ګټې اخیستنې سره خپل نور حقونه ترلاسه کړي او د دولت یا حکومت دنده ده چې ددې حقونو د ترلاسه کولو لپاره له خلکو سره مرسته وکړي.

خو د دولتي عوایدو په هکله چې ملي عواید ورته هم ویل کېږي دنده لري چې په سم ډول یې وساتي ترڅو د اړتیا پر وخت یې د دولت د عامه پروژو په چارو کې ولګوي او د مفسد او غلو خلکو له خوا لوټ نه شي.

۳ — د اسلامي حکومت دنده ده چې په اړوند مسلکي برخو کې د کارپوهانو د روزنې ترڅنګ هغوی ته د سیاسي روزنې زمینه هم برابره کړي.

ترهغه چې خلک د خپلو شخصي، اولیاوو او نورو د دندو او حقونو لپاره یوه پوله او حد ونه ټاکي نو هیڅکله به هم په اجتماعي عدالت کې برخه

وانخيستلای شي او او اوليا به د خلکو له دې بې خبرۍ څخه د هيواد چارې د خپلو گټو لپاره ترسره کړي.

۴— د ټولني افراد د زده کړې ترڅنگ روزنې ته هم ضروري اړتيا لري، ترهغه چې چې په دوی کې اخلاقي فضایل رامنځته نه شي نو دوی به د مثبتو شخصیتونه خاوندن هم نشي.

ولې چې د طبعي او اجتماعي علوم زده کړه د يو مثبت شخصیت په نه موجودیت کې نه شي کولای څو ټولنه د بنه والي په لور بوځي.

څنگه چې په اسلامي اخلاقي معاييرو او ملي ارزښتونو د افغاني زده کوونکو زده کړه نه ورکول کيده نو په پايله کې هم ټول زده کوونکي د تبيلغاتي ډلو د بنکار قرباني شول او په همدې ناوړه عمل سره يې زمونږ هيواد په داسې صعب لاجلاج (نه جوړيدونکی ناروغی) ناروغۍ اخته کړ چې تراوسه هم پرې اخته يو

له بده مرغه زمونږ په هيواد د زده کړې کچه دومره راتپته شوې چې که چېرې په بیره سره ورته پاملرنه ونه شي نو په راتلونکي کې به په يو بیسواده او بې علمه هيواد بدل شي نو په يويشتمه پېړۍ کې به د گډون شمولیت پیدا نه کړي، د دغه ډول ناوړه عمل مسولیت د هغه اشخاصو په غاړه دی چې په نا سم ډول يې د هيواد د واکمنۍ چارې پخپلو بې کفايته لاسونو کې واخيستلې، او پوه او باصلاحيته خلک يې د سياست له دايرې څخه وويستل.

نو په هيواد کې د داسې حالاتو په موجودیت سره د راتلونکي رهبر دنده داده چې چې په لومړي سر کې د يوې اسلامي او انساني ټولني لپاره تگلاره جوړه او پلي کړي. البته که چيرې د وروستيو رژيمونو په څير د

مادياتو او کفري فکرونو په رڼا کې له غربي هيوادونو څخه په تقليد يو مادي ټولني ته خپل پام واړوي
د سوسياليسټي او سرمايه داري نظامو په برخليک سره به دوی د اسلامي او انساني ارزښتون له نشتوالي سره به مخامخ شي.
يقيندا يوازې په اسلامي انساني او اخلاقي بنسټونو سره چې د فساد، سياسي، اقتصادي او اجتماعي گډوډۍ له منځه وړونکي دي مثبت ټولنه رامنځته او د پای ټکی ورته ايښولای شو.

اسلام او ټاکنې:

څښتن تعالی فرمايلي دي: خدای (ج) له تاسو مومنانو سره ژمنه کوي چې تاسو به د ځمکې پر سر خپل وکيلان وټاکي څرنگه يې چې مخکني خلک ددې صفاتو وړ گرځولي وو، لکه څرنگه چې ټول مسلمانانو پدې نه توانيږي چې د الله تعالی او د اسلامي دولت چارې په لاس کې واخلي نو دوی بايد له خپل منځه نیک عمله او سم خلک ددې چارو پر مخ بيولو لپاره وټاکي.

پدې اړه چې د حضرت محمد (ص) وروسته څوک او څنگه خليفه شي کوم څرگند قراني ايات او حديث نه دی راغلی او د مسلمانانو د پاچا، خليفه او رهبر ټاکل پخپل دوی ته پريښودل شوې دی څو د خپل ژوند له چارو او مصلحت سره سم دا کار ترسره کړي او يوازين ديني لارښوونه پدې اړه د شورا څخه گټه اخيستل دي او د همدې اصل پر بنسټ وو چې مسلمانانو راشدين خليفه گان له کوچنيو ډلو سره له مشورې وروسته ټاکل.

د حضرت ابوبکر صدیق (رض) ټاکنه: د ستر پیغمبر له وفات څخه وروسته انصار په ثقیفه بن ساعده کې سره راټول شول څو سعد بن عباده د خلیفه یا پیغمبر (ص) ځای ناستی وټاکي چې عمر (رض) له دې موضوع څخه خبر شو نو له ابوبکر او ابو عبیده بن جراح سره یوځای ثقیفه بن ساعدې ته لاړل، لومړی ابوبکر صدیق وینا وکړه او پدې کې یې قریشو ته د ټاکلو د حق خبر څرگنده کړه له زرو څخه ډیرو غوښتل چې عمر یا ابو عبیده وټاکي خو عمر او ابو عبیدې وویل: مونږ ستا په حضور کې هیڅکله دغه دنده په غاړه نه شو اخیستلای ځکه چې ته په مهجرینوو کې غوره یې او ستر پیغمبر (ص) د ناروغۍ پرمهال د لمونځ امام ټاکل شوی وې نو پر همدې بنسټ له مونږ څخه یې ته ډیروړ یې؛ نو لاسونه دې را اوږده څوک مونږ درسره بیعت وکړو ابوبکر صدیق د هغوی دا غوښتنه ومنله او د انصارو له بیعت وروسته د لومړي اسلامي خلیفه په توګه وپیژندل شو.

ابوبکر صدیق (رض) په جماعت کې دې وینا ته خلک راوبلل: ای! خلکو که څه هم زه پر تاسو خلیفه ټاکل شوی یم خوله تاسو څخه غوره نه یم، که چیرې مې نیک کارونه وکړل نو ملتیا مې وکړئ او که مې بد کارونه وکړل نو ما نیکې لارې ته سم کړئ ولې که چیرې مې د خدای تعالی او د هغه رسول له اطاعت څخه مخ واړوه نو زما اطاعت پر تاسو واجب نه دی.

څرنګه چې ولیدل شول چې ابوبکر صدیق (رض) یوازې د ثقیفه بن ساعده د خلکو بیعت نه بلکې د ټولې اسلامي نړې بیعت یې ترلاسه کړ.

د عمر (رض) ټاکنه: کله چې ابوبکر صدیق (رض) ناروغ شو او داسې احساس یې وکړ چې ګواکې مرګ یې نږدې دی او ستر صحابه په راوغوښتل او ورسره یې د عمر (رض) د خلیفه کیدو خبرې وکړې له هوکړې وروسته یې له کړکې څخه سر رواویست او کوم خلک یې چې د کور ترڅنګ راټول شوي وو ورته وویل:

ما خپل ځای ناستی عمر ټاکلی ایا ستاسو خوښه ده؟
ټولو وویل هو! دغه راز دا موضوع ولیکله او نور د خلکو په منځ کې وویل شي.

خو د دې انتصاب په زړه پورې ټکی دا وه چې ابوبکر صدیق له خپلو خپلوانو څخه څوک ددې لپاره ونه ټاکل، بلکه عمر رض چې له ده وروسته د ټولو په وړاندې غوره ګڼل کېده ددې کار لپاره وګماره، خوا دا کار یې په تحميلي ډول نه بلکې له هغوی سره تر مشورې وروسته ترسره کړ.

د حضرت عثمان (رض) ټاکنه: کله چې عمر (رض) ټپي شو نو مسلمانانو ورڅخه وغوښتل چې یو څوک خپل ځای ناستی وټاکي هغه وویل:
زه نه غواړم څو دغه دروند مسئولیت نور هم په ژوند کې او هم له مړینې وروسته په غاړه واخلم ما دا موضوع د حضرت محمد (ص) له شپږو جنتي یارانو سره (علي، عثمان، عبدالرحمن بن عوف، سعد بن ابی وقاص، زبیر بن عوام او طلحه بن عبیدالله) سره شریکه او څرګنده کړې ده.

زما زوی عبدالله هم پدې غونډه کې ګډون کولای شي خو د ټاکلو حق نه لري.

د عمر (رض) له وفات څخه وروسته دا شپږ کسان سره راټول شول خو د خلافت لپاره یو تن وټاکي، زبیر خپل واک علي ته، طلحه عثمان ته او سعد عبدالرحمن ته ورکړ او عبدالرحمن هم له خپل واک څخه تیر شو په پایله کې علي او عثمان پاتې شول هغو دواړو خپل واک عبدالرحمن ته ورکړ خو ددوی له منځه یو وټاکي عبدالرحمن له مسلمانانو سره له درې شپو ورځو مشورې وروسته دې پایلې ته ورسید چې د خلکو خوښه عثمان دی نو پر همدې اساس یې عثمان وټاکه او خلکو په ټولنه یې اعلان وکړ وروسته بیا خلکو ورسره بیعت وکړ.

د علي (رض) ټاکنه: کله چې حضرت عثمان (رض) په شهادت ورسید نو د انصارو او مهاجرینو څخه عمومي صحابه د حضرت علي خواته لارل او ترې یې غوښتنه وکړه خو د خلافت دغه دروند بار په اوږو واخلي خو هغه ونه منله ولې د ډیر ټینګیدو وروسته یې منلو ته چمتو شو.

د راشدینو خلفاو له ټاکل کېدو څخه داسې مالومېږي چې د مسلمانانو خلیفه باید د ټولو مشورې سره سم او یا هم د اکثریتو په خوښه وټاکل شي، البته هغه خلافتونه چې په میراثي یا د زور له لارې رامنځته کېږي کولای شو د پاچاهۍ نوم ورته ورکړو په یاد مو وي چې په اسلام کې هیڅوک پخپله خوښه د خلیفه کیدو لپاره ځان نشي ټاکلی بلکه د یوې لویې ټولنې له خوا چې اهل عقد شورا په نوم یادېږي چې د پرهیزگارو، خدای څخه وپروندکو، رښتینو، عادلو او خیر غوښتونکو او د خلکو د باور وړ وي څخه جوړه شوې وي. البته د شخص په ټاکلو کې د خلکو رضایت شرط دی چې د شورا د غړو له لوري ټاکل کېږي پداسې حال کې چې په اوسني وخت کې د شورا وړ غړي په یوځای کې نه دي او هیواد

په مختلفو برخو تیت شويدي خو هغوی باید له مختلفو برخو څخه د خلکو د ازادو رایو پر بنسټ وټاکل شي البته که همدا وگړي یو بل شخص د رهبرۍ لپاره وړ بولي او ټاکي یې نو خلک هم باید د دوی له ټاکنو څخه اطاعت او فرابرداری وکړي ځکه هغوی یې واقعي استازي دي که د شورا غړي د شخص په ټاکل کېدو سره موافقې ته ونه رسېږي او دوه دور کسان ددې کار وړ وبولي نو په هغه صورت کې بیا عامه رایو ته مراجعه کېږي او له دې دریو څخه د اکثریتو د رایو پر بنسټ یو ټاکل کېږي. یا هم که چیرې په لویه جرگه کې د شورا د غړو شرایطو ته پاملرنه وشي نو په وسیله یې کولای شي له اسلامي لارې د ستونزو حل پیدا کړي.

پينځم څپر کی

افغانستان او د ډيموکراسۍ نظام

د سردار محمد داود خان د جمهوري د دورې پرمهال د افغانستان قبيلوي او سنتي ټولنه د ټينگو گامونو په اخیستوسره د ملت کېدو په لور روانه وه او په ضمن کې د پټه چمتو کېدله چې د ليبرال اوقبيلوي نظامونو سره گډ يو ډيموکراتيک نظام جوړ کړي خو له يو مهم حقيقت څخه بايد يادونه وشي. چې د سردار محمد داود خان او محمد هاشم خان درې لسيزو ديکتاتوري (د صدارت دروه) ددې گرايش لپاره د د افغانستان په چمتو کولو کې اساسي لاملونه دي.

په خواشينې سره يې بايد يادونه وشي چې د کمونيستي نظريو نفوذ چې د فريب او حيلگرۍ نظريې هم ورته ويل کېږي د دويمې نړيوالې جگړې وروسته يې د ډيموکراسۍ په لسيزه کې د ډيموکراسۍ ضد يعنې کمونيستي نظريو تخمونو وشيندل او قدرت ته له رسيدو سره سم هر ډول حقونه او ازادۍ غصب او د ډيموکراسۍ احلام له ذهنونو څخه ورک شو.

د خلق او پرچم او ترې وروسته لاس پوڅو او ځان غوښتونکو درې کلنو کرغېړنو دورو نه يوازې زمونږ هيواد د منځنيو پېر يود ديکتاتوريو دورو په څير بدل کړ بلکې د هيواد نظام يې هم په يو جهمني او ځنگلي قانون بدل کړ.

په ځنگلي قانون باندې د اخته افغانستان لپاره اوس د هيڅ ډول ډيموکراسۍ لکه اسلامي، قبيلوي، سنتي، او ليبرال غربي ډيموکراسۍ په پلي کولو سره نشو کولای د افغانستان اوسنۍ ناروغۍ درملنه کړو. د بې هوښۍ دا ناروغۍ يوازې د نظامي ديکتاتوري د اصولو په پلي کولو د درملنې وړ ده.

په اوسني وخت کې زموږ هيواد په يوې داسې ناروغۍ اخته دی لکه چې بې شمېره مکروبوڼه سره يوځای شوي وي او داسې ناروغې يې رامنځته کړې وي چې له ايدز ناروغۍ څخه هم بدتره او د درملنې وړ نه وي او انسان يې په وړاندې خپل مقاومت د لاسه ورکړی وي او هيڅ نشي کولای او نه يې هم توان لري.

نو له همدې ځايه ده چې ليرې او نږدې قبر کارونکي او مرده شويان (هغه څوک چې مړي مينځي) ددې په تمه ناست دي خو ددې ناروغ د مړينې غږ واوري او ورڅخه په پاتې شوي ميراث گېډه واچوي.

له کومه ځايه چې د ناروغۍ د درملنې لپاره بيلابيلو ډاکټرانو ته مراجعه کيږي او د دې مراجعې لپاره ډير وخت انرژي او پيسو ته اړتيا پيدا کيږي نو ددې پرځای چې يو ناروغ د معاینې لپاره مختلفو ډاکټرانو ته ورشي ښه به دا چې پرځای يې يو پولي کلينک ته مراجعه وکړي او خپله هر اړخيزه معاینه وکړي او د سمې نسخې په پلي کولو سره د مرده شويانو او قبر ښکوونکو تمې له ميراث څخه پرې کړي.

نو په همدې ډول زموږ د هيواد د شديد سياسي بحران د له منځه وړلو لپاره يوه داسې د حل لاره ضروري ده چې ددې معضلې ټول اړخونه

پکې شامل وي ترڅنگ يې بايد په قضيه کې د ښکيلو ډلو رضایت او قناعت هم ترلاسه شي.

البته ددغه جر شوي تار (د هیواد سیاسي معضله) باید د خپلو گوتو پر سره پداسې ډول پرانیزو چې نور پکې تپونه وانخلو او د حقیقت لپاره ځان هم قرباني کړو، له هیواد سره مینه پیدا کړو او ځان غوښتونکي ونه اوسو او له پراخې حوصلې څخه پکې کار واخلو.

له کومه ځایه چې په تیرو وختونو کې هم بیرني اقدامات زمونږ د هیواد لپاره بې گټې وه نو دا ځل باید په بشپړې پاملرنې سره له پراخې حوصلې څخه کار واخلو چې بیا وروسته پرې پښیمانه نه شو.

په کوم هیواد کې چې ملي اردو، پولیس، اساسي قانون، او نور دساتیر په نوم پاتې وي نو په هغه هیواد کې ناپوهی، بیسوادی، ځان غوښتنې، خپلسری او ظلم دوام مومي او یو ځنگلي قانون به پکې چلېږي، او پدا ډول هیوادونو کې د لیبرال ډیموکراسی، سرمایه داري نظام او د نورو ډیموکراسیو پلي کول به هماغسې ناسم وي لکه څنگه چې په شوروي اتحاد کې په کمونستي ډول د کمونستي اصولو پلي کول وو.

غربي او شرقي سیاسي نظامونو غوښتل خو په سمه توگه پرته له دې چې د نورو ټولنو ذهني او عيني شرایطو په نظر کول په سمه توگه د خپلو نظریاتو د ځای پر ځای کولو په موخه او تش په نوم یې د سیاسي او ایډیالوژیکي اصول په پلي کولو خپل زړونه خوشحالول او پدې سره یې نه یوازې نورې ټولنې په بدمرغی اخته کړې بلکه د خپل شرم ترڅنگ یې ځان له تباهی سره مخامخ کړ.

څنگه چې په هیواد کې اوسنی سیاسي بحران او روانې بدمرغۍ هم د بېخایه تقلید یا په بې موسم وخت کې د پردیو د سیاسي ایدېالوژۍ پلي کول وو.

پر همدې بنسټ مونږ باید هوښیار واوسو او هغه څوک پرې نه ږدو چې د هیواد سیاسي معضلو په حل کې بیا د ډیموکراسۍ تش شعارونه، مدني ازادۍ او بشري حقونه چې د دوی یا هغو افغانانو چې په غربي ټولنو کې ژوند کړي وي او د هغوی د موخو د بشپړولو لپاره گمارل شوي وي له خوا له وړاندې شي.

کله چې په افغانستان کې د ډیموکراسۍ د اصولو د پلي اړوند خبرې کېږي نو نړیوال واکمن د خپلې ډیموکراسۍ د پلي کولو په موخه په ښکاره توګه د تبیض او تعصب بازار تودوي او د پلي کولو لپاره یې دا بې شرمه عمل ترسره کوي.

پدې مانا چې که خپلې ګټې یې پکې موجودې وي نو د مرستندویه ځواکونو په وسیله هم د ډیموکراسۍ د اصولو پلي کولو هڅې کوي.

که چېرې د ډیموکراسۍ په پلي کولو کې د دوی د ګټو امکان پکې نه وي نغښتی نو نه یوازې له پلي کولو به یې لاس واخلي بلکه د بشر حقونو او د مدني ازاديو غصب به پخپلو سترگو ویني خو ددې کار د مخنیوي لپاره هیڅ هم ترسره نه کړي حتی چې پخپلو ټنډو کې لږ ګونځې هم رانه ولي که څه هم دوی یې پخپله مستقیم یا غیر مستقیم لاملونه وي.

پداسې حال کې استعماري شرقي او غربي هیوادونه د خپلو خود خواهانه، پلټو، ناوړه او غیر انساني موخو د ترلاسه کولو لپاره د

افغانستان په دننه يا بهر کې لاسپوڅو په مرسته زمونږ هيواد د ډيموکراسۍ له پلي کولو څخه په زرگونو کيلوميتره لرې گذار کړ.

مونږ په اوسنيو شرايطو کې بې موسم او د تش په نوم ډيموکراسۍ پلي کولو لپاره کوچنۍ اړتيا هم نه لرو.

مونږ برعکس بايد د اسلامي عقيدې په چوکاټ ، ملي غوره دودونه، د هيواد لوړې گټې په روښنايي کې او په ربرول شويو افغانانو د زړه سواندۍ لاره ونيسو چې په رښتيا سره په حساسو شيبو کې زمونږ د هيوادوالو شته ستونزې حل کړي.

اوس يو داسې موقت حکومت ته اړتيا لرو چې سوله او امنيت پکې ټينگ او گډوډۍ او وژنې له منځه لاړې شي او مونږ پکې په مسولانه ډول خپلې ملي گټې په سمه توگه تامين کړو البته زمونږ ملي اهداف د نيمه نظامي موقت حکومت په جوړولو او د نظامي مقرراتو په تامينو سره ترلاسه کيدای شي.

دغه راز ترڅنگ يې يو زړه سواندي او هيوادپال رهبر ته هم اړتيا لرو چې زمونږ د خلکو خدايي استعدادونه د کمونيستي او تنظيمي رهبرانو برعکس په مثبتو لارو کې ترې گټه پورته کړي څو پدې وسيله وتوانېږو چې خپل له اړخه وران شوی هيواد بيا جوړ کړو. ددې انساني، ملي او اسلامي غوښتنو لپاره بايد تر ټولو دمخه د سولې او امنيت د تامين په موخه يوه نظامي شورا جوړه کړو، دغه انتخاب شورا به د نظامي مقرراتو په چوکاټ او د يو نړيوال هئيت ترڅارنې لاندې خپلې دندې ترسره کړي او دا شورا بايد له داسې لويو شخصيتونو څخه جوړه شوې وي چې متعصب او نورو هيوادونو پورې تړلي نه وي.

نظامي شورا:

تبرې تجربې دا حقيقت څرگندوي چې که چيرې په يو هيواد کې د ټولو په خوښه سياسي رهبران نه وي، او يا يې هم په منځ کې خپلمنځي اختلافات رامنځته شي نو پدې سره يې د دولتي چارو څارنه له لاسه وځي؛ او په پايله کې به يې هيواد له سياسي بې ثباتي او د اقتصاد له وروسته پاتې والي سره لاس او گريوان شي.

پداسې حالاتو کې د هيواد با تدبيره او هيواد پاله نظامي شخصيتونه د ستونزو د حل او له سياسي بحران څخه د وتو په موخه د هيواد ټولې دولتي چارې پخپله او يا هم د مناسبو او هيواد پاله اشخاصو په لاس کې ورکوي.

لکه څرنگه چې د پاکستان، ترکيې، اندونيزيا او فرانسې هيوادونو نظامي افسرانو د بحران د له منځه وړلو په موخه د خپل هيواد دولتي چارې په لاس کې واخيستي

دغه په تيرو نږدې وختونو کې مو پخپلو سترگو وليدل چې په پاکستان کې د جمهور رئيس غلام اسحاق او صدراعظم نواز شريف ترمنځ خپلمنځي اختلافات او سياسي بحران رامنځته شو، چې وروسته اردو پکې مداخله وکړه او د بنکيلو ډلو د باور وړ يو کس يې وگماره چې يو موقت حکومت جوړ کړي څو د يو عادلانه او عمومي ټاکنو ته زمينه برابره کړي.

په موجوده شرايطو کې په افغانستان کې د هيواد ټولې دولتي چارې د بې شميره وسلوالو ډلو په لاس کې دي او موقت ملکي حکومت د چارو له څارنې څخه عاجز پاتې دی چې دلته اوس بايد له دويمې لارې يعنې د نظامي مداخلې څخه بايد گټه واخيستل شي خو تردې ځايه چې په هيواد کې يو بيطرفه او مسئوله اردو نشته نو دلته بايد له شمير مسلمانو نظامي کارپوهانو او قومندانانو څخه يوه شورا جوړه شي او وروسته دا کار ترسره کړي، البته شورا هغه وخت له خطر څخه وتلاي شي چې نړيواله ټولنه يې ملاتړ او مرسته ورسره وکړي او له بلې خوا يې بايد غړي له ځانگړو معيارونو سره وټاکل شي.

الف — د افسرانو د ټاکلو معيارونه:

- ۱ — د لاس پوځو گوندونه د غړيتوب نه لرل؛
  - ۲ — په کمونيستي اردو کې کلیدي موقف نه لرل؛
  - ۳ — د داود او کمونستانو په کودتاوو کې د بې کفایتي ریکارډ نه لرل؛
  - ۴ — د کمونستان او روس د تیري په وړاندې د بې توپیره احساس نه لرل؛
  - ۵ — د اسلامي مقاومت په وړاندې په جگړې کې برخه نلرل؛
  - ۶ — په ستراتیژي او تاکتیک کې د بشپړې تجربې او مالوماتو لرل؛
  - ۷ — تش په نوم د عالي نظامي رتبې نه لرل؛
- ب — د قوماندان د ټاکلو معيارونه:
- ۱ — د نظامي مسلکي او لوړو زده کړو لرل؛
  - ۲ — د نظامي رتبې څخه برخمن وي؛
  - ۳ — په جبهو کې د ځواکونو د ادارې ریکارډ لرل؛

- ۴ — په سختو او ستونزمنو شرايطو کې د ادارې وړتيا او ريكارډ؛
- ۵ — په څو نورو قوماندانانو باندې د حكمرفا ريكارډ؛
- ۶ — د خلكو، مجاهدينو او قومندانانو له باور څخه برخمن وي؛
- ۷ — د خلكو په ناموس په تيري او د هيواد په لوټونه كې ريكارډ نلرل؛
- ۸ — د هيواد په ځانگړي ډول د كابل په وچارونه او د خلكو په وژنه كې دخيل نه وي؛

ج — گډ (مشترک) معيارونه:

- ۱ — د نوښت قدرت او رهبرۍ وړتيا؛
  - ۲ — د خپلسرۍ، ځان غوښتنې او رايي احساسات ونلري؛
  - ۳ — د ژبني، قومي، تنظيمي، سيمه ايز، سمتي او مذهبي تعصباتو نه لرل؛
  - ۴ — ملي نواميسو ته ژمن؛
  - ۵ — د ازادې پريكړې او د خلكو په گټه د تصميم نيولو جرئت؛
  - ۶ — د هيواد په كورنيو چارو كې پرديو د لاسوهنې مخالفت؛
  - ۷ — ريښتيني او د دوه مخۍ له توروو څخه سپيڅلی وي؛
  - ۸ — د مسوليت له احساس او وړتيا څخه برخمن؛
- ددې لپاره چې د ټاكنې تبعيض انگيزه له منځه تللی وي نو د شورا د غړي بايد له يوه ولايت څخه وټاكل شي.
- د تنظيم، ژبې، قوم، او مذهب څخه استازيتوب بايد په هيڅ وجه د ټاكلو معيارونه شي او د يو ولايت څخه د غړو په ټاكلو كې بايد پورتنی معيارونه په پام كې ونيول شي البته له نوماندانو څخه چې هر يو تر ټولو

واجد شراط وي نو ودې ټاكل شي ځكه په اوسني وخت كې افغانستان يو منظمه ملي اردو نشته او د نظامي نماينده گانو ټاكنه هم په سمه توگه نشي ترسره كېداى او ددې كار په ځنډ سره دردونكې پايلې له ځان سره ولري او ددې لارې د لا ډاډ لپاره بايد نړيواله ټولنه او اسلامي كنفرانس خپل كليدي ونډه په سمه توگه ترسه كړي.

د نظامي شورا دندې:

د هيواد د خپلواكۍ ساتنه، ځمكنۍ بشپړتيا، د ملي حاكميت، او هيواد كې د بشپړ امنيت تامين ټولې هغه موخې دي چې د رسيدو لپاره يې بايد لاندې دندې ترسره شي.

- ۱ — د نوي وسلوال ځواک، اردو او پوليسو رامنځته کول او تنظيم؛
- ۲ — په هيواد كې له بيلابيلو وسلوال ډلو څخه د غيرقانوني وسلې راټولول او نظامي مركزونو ته يې سپارل؛
- ۳ — په ملي اردو، پوليسو او ژاندارام كې د هغو پخوانيو صاحب منصبانو ځاى پرځاى كول چې په لاسپوڅو ډلو پورې تړلي نه وي او يا هم په بښكاره ډول په ملي خيانت او د هيوادوالو په وژنه تورن نه وي.
- ۴ — د تنظيمي وسلوالو ځواكونو تنظيمول او د اردو او پوليسو په قطعاتو كې يې جذبول؛
- ۵ — د پوليسو، اردو او ژاندارام پوليسو په قطعاتو كې د داوطلبو كسانو جذبول؛

۶ — د هیواد په بیلابیلو برخو کې د قول اردو، فرقوو او نورو ځایونو رغولو تنظیم او بشپړول؛

ب — د سیاست او ملکي چارو څخه د وسلوالو او امنیتي ځواکونو ایستل ځکه تر هغه چې د هیواد په دننه کې د کودتاه په ترسره کولو سره د اردو دغه فعالیت سیاسي کيږي او پدې سره ملت د بدمرغۍ په لور بیایي البته په راتلونکي کې له دې ډول بدمرغیو څخه د ځان ساتنې لپاره باید لاندې اقدامات ترسره شي.

۱ — د اردو پولیسو او ژندارام هیڅ یو غړي ته ددې اجازه ورنکړل شي چې د سیاسي گوندونو غړیتوب ترلاسه کړي او یا په سیاسي فعالیتونو کې برخه واخلي.

۲ — پولیسو او اردو ځواکونو ته باید د نورو عامو وگړو په څېر په ټاکنو یوازې د رایې ورکول حق ورکړل شي.

۳ — د ملي اردو او پولیسو منسوبین تر هغې نشي کولای چې د ملي شورا په ټاکنو کې ځان نوماند کړي خو یې چې له خپلې دندې استعفا نه وي ورکړې.

ج — د وزارتونو، دولتي او غیر دولتي موسسو، لارو، پولو د راتلونکو ټاکنو او داسې نورو ځایونو د امنیت د تامین.

د — د اصلي ملي شورا تر ټاکنو پورې د موقتي ملي شورا د کارونو ترسره کول؛

هـ — د جمهور رئیس او سیدراعظم د قدرت داصطکاک د ساتنې په موخه باید د نوماندانو له ډلې څخه په موقت ډول جمهور رئیس وټاکل شي او جمهوري نظام باید پداسې ډول ترتیب شي چې سیدراعظم پکې شتون ونلري او په راتلونکي اساسي قانون کې دا اصل ځای پر ځای شي؛ ځکه د دریمې نړۍ په یو هیوادونو کې چې فعال جهمور رئیس او سیدراعظم شتون لري نو د سیاسي بې ثباتۍ او ستونزو لاملونه گرځېدلي ځکه په دا ډول هیوادونو کې د خلکو مدني روزنې او سیاسي شعور دومره وده نه ده کړې چې، هر یو یې خپل ځانگړی مسئولیت او صلاحیت وپېژني، له خپلې پرستنې سره پښې وغځوي او د نورو په حقونو او صلاحیتونو تیری ونه کړي څنگه چې د سیاسي شعور په نشتون سره زموږ د هیواد سیدراعظم او جهمور رئیس یو بل ته له خبرو تیر نه شول او په پایله کې یې زموږ د هیواد پلازمېنې اوسېدونکي د دوه کالو لپاره د بې اتفاقی په اور کې وسوځول او په ناحقه یې په وینو کې ولړل.

لنډمهاله حکومت:

لنډمهاله جمهور رئیس باید تیرو لنډمهالو حکومتونو ته په کتو سره د خپلې کابینې غړي په بشپړاحساس او مسئولیت سره وټاکي، ځکه چې تیر موقت حکومتونه د بهرنیو هیوادونو د لاسوهنو او ائتلاف سره یوځای رامنځته شوي وه او د خلکولپاره یې هیڅ ډول ګټه نه لرله. دغه راز برعکس د تنظیمونو ترمنځ د وسلواله جنګ، د وژنو، معیوبیت، له کابل

څخه د زرگونو هیوادوالو تینښته او د عامه وگړو د سرمایې لوتونې ستر لاملونه هم همدا حکومتونه و.

نو پدې سره باید راتلونکي موقت حکومت ته باید د تیرو حکومتونو برعکس پوره وخت ورکړل شي او پدې حکومت کې باید ټولې حکومتي چارې او وزارتونه باید هیوادپالو، مسلمانو، مسئولیت پیزندونکو، له انرژۍ ډکو بیروکراتانو ته وسپارل شي. جمهور رئیس باید دا ټکی په پام کې ونیسي چې په حساسو شرایطو کې په وزارت کې مقررول یو امتیاز نه بلکې یو ملي دروند مسئولیت دی نوپدې سره دا لازمه ده چې د راتلونکو ادارو ټاکنې په هر کچه چې وي نو اشتباهاتو څخه په کلکه مخنیوی وشي.

ځکه چې کابینه د یو څو عادي کسانو د یوځای کېدو ځای نه بلکه د سترو او متخصصو د هیواد په چارو کې په کارپوهو شخصیتونو ځای دی دا پدې مانا ده چې جمهور رئیس د وزارتونو لپاره مسلکي او باتجربه اشخاص پیدا او د کابینې په لست کې یې شامل کړي او هر هغه څوک چې د وزارتونو لپاره ټاکل کیږي نو د خپلو راتلونکو کارونو لپاره باید ځانگړې تگلاره او پلانونه ولري خو په راتلونکي کې یې پخپله اداره کې پلي کړي او که چیرې برعکس اشخاص وي، نو لازمه ده چې خپلې څوکی څخه لاس واخلي او خپل ځای په کار پوه او وړ کسانو ته پرېږي او د ملي گټو لپاره خپلې پښې له برستنې څخه ونه باسي او پرېږدي چې د دوی کارونه په کارپوه، مسلمان، باهلیت، باکفایت، او هیوادپاله کارپوهانو ته وسپارل شي.

د لیدونکي په عقیده ترڅو د حکومتداری په تگلاره کې بدلون ونه منل شي، په یو ځانگړي کلتور ټینګ نه شي او د ځانگړې ستراتیژۍ د ډاډ لپاره رامنځته نه شي، د تیرو دودونو په چوکاټ کې به کابینې جوړول په هیڅ ډول گټور نه وي او نه به پکې د گټې امکان وي.

د ننیو چارو ترسره کول یوازې تجربه لرونکي (ټکنوکراتان) شخصیتونه کولای شي دا چارې په سمه توګه ترسره کړي او ددې چارو د ترسره کولو لپاره باید ناهله کسان ونه ګمارل شي.

که چیرې یو طبیب د مالي وزیر په توګه، د زراعت متخصص د عدلي وزیر په توګه او د معادن انجینر د اطلاعات او کلتور په توګه وټاکل شي نو دا د نني عصر سره خلاف او زیات اړونکې پریکړې دي،

که چیرې یو څوک په کومه برخه کې تخصص نلري او له بشپړې زده کړې څخه برخمن نه نو که چیرې داسې اشخاصو ته په دولتي چارو کې دنده ورکړل شي نو دې کړنې ته ((اداري کفر)) نوم ورکولای شو.

جمهور رئیس باید د خپلې راتلونکې کابینې لپاره مناسب او وړ اشخاص پیدا او وټاکي، نه د تیرو بې کفایته اشخاصو په څېر چې بیلابیلې بدمرغۍ رامنځته او په راتلونکي کې د خپلې او د نورو له شرمنده ګۍ څخه ځان وژغوري.

حکومت باید تر هر څه دمخه د اصولي کړنو د ترسره کولو په موخه په چټکۍ سره د؛ بهرني سیاست، کورني سیاست، امنیتي او دفاعي سیاست، اقتصادي سیاست، فرهنګي سیاست، د عامه خدماتو ترسره کولو سیاست او د مطبوعاتې سیاست لپاره طرحې جوړې کړي او د همدې طرحو د پلي کولو لپاره برنامه ریزی وکړي.

ددې لپاره چې راتلونکی حکومت او نظامي شورا وکولای شي چې خپلې ټولې دندې د امن او سوله ایزه فضا یو د بل په مرسته په سمه توګه ترسره کړي.

او ترڅنګ یې باید د دفاع، کورنیو چارو وزارت او د ملي امنیت ریاست نظامي شورا ته وسپارل شي او امنیت د تامین ټول مسئولیت نظامي شورا ته ورکړل شي.

د لنډ مهاله حکومت دندې:

۱ — په نوې بڼه د پولیسو او اردو ځواکونو رامنځته کول او د غیرقاني وسلو په راتلو کې له نظامي شورا سره مرسته وکړي څو سوله او امنیت دنورو فعالیتونو د ترسره کولو لپاره لار پرانیزي.

۲ — د پرچمیانو څخه په میراث پاتې کابینه یو ځل بیا جوړه او د مجاهدینو د دورې د بې نظمه او بې بندوباره وزارتونه بیرته د نظم په چوکاټ کې راولي.

۳ — د کرنې، مالدارۍ، صنعت، سوداګرۍ چارو او اولیې خدمات لکه: اوبه، بریښنا، روغتون، ښوونځي او کوپون ته د عادي شراطو په څیر ځای ورکړي.

۴ — له ګاونډیو، د سیمې، اسیایي او غربي هیوادونه او ملل متحد سره د ډیپلوماتیکو اړیکو جوړول، د خوښۍ وړ هیوادونو د مقیم او غیر مقیم سفارتونو اړتیا، د پخوانیو حکومتونو نړیوالې ژمنې، او د شوروي اتحاد له

متجاوز حکومت څخه د تاوان اخیستلو لپاره د لازمو تدابرو نیول چې پدې وسیله د مرستو د جلبولو زمینه برابره شي.

۵ — پداسې حال کې چې د هیواد بیخبینا او اقتصادي حالت د بحران په وروستي حالت کې قرار لري او د اقتصاد رغښت هم د حکومت تر ټولو ستونزمنه دنده کېدای شي، ځکه کرڼه، مالدارۍ، بهرنۍ تجارت، محدودې صنایع او د کانونو استخراج تقریباً په تپه دریدلی دی، بانکونه او د دولتي او غیر دولتي موسسو ټول توکي چور او لوټ شويدي نو د پورتنیو ستونزو د حل په موخه له نړیوالو څخه د مرستو او قرضونو غوښتنه وشي، د گازو د کان، سیمنتو، ډبرو سکاره او د اوسپنې او مسو د استخراج لپاره باید دولت لاس په کار شي، بلج شوې صنعتي موسسې بیا فعالې کړي، او د ګمرکي عوادلو د زیاتوالي په موخه باید قاچاق په تپه ودرول شي.

۶ — د افغان مهاجرینو د بیرته راستنیدو لپاره د وسایلو او هغوی د اوسیدو لپاره ځمکه چمتو او په واک کې ورکړل شي.

۷ — په جدي توګه په هیواد کې د بهرنیو هیوادونو د لاسوهنې مخنیوی وشي.

۸ — د پلان په وزارت کې د بیارغونې د ټولو چارو تنظیم او د ناوړه ګټه اخیستونکو اشخاصو څخه چې په نوم د بیارغونې خبرې کوي له ګمارلو څخه مخنیوی وشي.

۹ — په هیواد د د تحميلي جګړې اود بهرهنیو د لاسوهنې په ترڅ کې د وګړو ترمنځ د رامنځته شویو مخالفتونو، دښمنیو، بې باوریو او د همدې ټولنیزې ناروغۍ د له منځه وړلو لپاره په جدي توګه کار وکړي.

۱۰ — د اساسي، گوندونو، او د ټاکنو قانون تسويد او د تصويب لپاره يې ملي لويه جرگه چې د دوديزې او د اهل شورا غړو جوړښت دی رامنځته شي.

۱۱ — د ملي شورا او انتخابي حکومت ټاکنې بايد د خلکو له باور سره سمې ترسره شي او په همدې ځای کې د نظامي شورا او لنډ مهاله حکومت کارونه پای ته رسېږي د وگړو په ژوند کې يوه نوې دوره پيلېږي. البته وروسته له دې دورې وروسته داشونې ده چې ډيموکراسی، بشر حقونه او مدني ازادۍ په پام کې ونيول شي او د تامين لپاره يې کار وشي.

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنگپال شخصیت
بناغلي (سید فضل الله وحیدي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د
دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي
اثر و د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. مور له ټولو
درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي
او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا ددې اثر له ژباړونکي او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه
کوو چې ددې اثر د ژباړلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مینه

د افغانستان ملي تحریک

M Niazi

WHICH KIND OF DEMOCRACY DO AFGHANS NEED?

Writer: Pr: Habib Ull Rahman Hala

Translator: Mohammad Akbar Niazi

د افغانستان ملي تحريک
www.melitahrik.com

د ژباړن د خپرونو لړ: ۴

د تحريک د خپرونو لړ: ۱۰۳

۱۰۳

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**